
ЕКЗИСТЕНЦІЙНА СУТНІСТЬ ТВОРЧОСТІ МАКСА КІДРУКА

Чонка Т. С.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-425-2-46>

ВСТУП

За останні десятиліття сучасна українська література значно збагатилася новими іменами, жанрами та різноманіттям тематики. Об'єктом даного дослідження є творчість молодого українського письменника Макса Кідрука, 1984 р.н., за фахом – інженера-енергетика. У 2007 він виграв грант на навчання за кордоном, на початку 2008 року вступив до аспірантури Королівського технологічного інституту в Стокгольмі. Відомий мандрівник: побував більше ніж у 30 країнах світу, серед яких Мексика, Еквадор, Перу тощо, де й відбуваються події його романів, зокрема й першого українського технотрилера «Бот: Атакамска криза» (2012) та «Бот: Гуаякільський парадокс» (2015).

Макс Кідрук вражає не тільки кількістю виданих на сьогоднішній день книжок (понад 25) – тревелогів, художніх, публіцистичних, технічних, – але й постійним експериментаторством на всіх рівнях. Так його роман «Доки світло не згасне назавжди» (2019) став першим українським твором, написаним з використанням технології AR, тобто доповненої реальності. Ця новаторська технологія, за словами самого автора, була використана ним для того, щоб заохотити до прочитання книги підлітків, які за власної волі (а не за вимогою освітньої програми) художню літературу (а особливо сучасну і українську) не читають¹.

Кожен роман містить потужні позасюжетні елементи: епіграфи, схеми, фотоілюстрації, список музичних творів до прослуховування, кожен з яких є змістовно вагомим, оскільки допомагає глибше зрозуміти підтекст роману; наявна інтелектуальна гра, розрахована на співучасть реципієнта (зокрема, «міграція» персонажів), спойлери та безпосереднє звернення до читача).

¹ Український письменник поставив свою долю на додаток для смартфона. URL: <https://my.ua/news/cluster/2019-07-03-ukrayinskiipismennik-postaviv-svoiu-doliu-na-dodatok-dlia-smartfona>

1. Екзистенційна проблематика технотрилерів Максима Кідрука «Бот: Атакамська криза» та «Бот: Гуаякільський парадокс»

Творчість Максима Кідрука стала об'єктом студій Т. Бондаренко, яка дослідила індивідуальний стиль митця на прикладі творів «Бот: Атакамська криза», «Твердиня», «Навіжені в Мексиці», «Навіжені в Перу» і «Трансфер»; Л. Костецької – жанр трилеру та образи-символи у романі автора «Не озирайся і мовчи», О. Мороз – оніми в художньому дискурсі М. Кідрука на матеріалі роману «Твердиня», О. Огульчанської – своєрідність хронотопу в романі «Де немає Бога», Г. Овсяницької – жанровий симбіоз твору «Доки світло не згасне назавжди», І. Пасько – жанрові й стильові особливості романів «Бот Атакамська криза» та «Бот: Гуаякільський парадокс» тощо.

У контексті нашого дослідження концептуально вагомою є остання стаття, у якій літературознавиця чітко окреслила тему і проблематику зазначених романів: «Проблематика аналізованих романів зосереджена навколо питання відповідальності науковця за свої винаходи перед природою й людством. Автор справедливо наголошує на антигуманності експериментів групи вчених, що ставили за мету дослідити вживлення нанороботів у мозок немовлят, придушуючи мозкову активність піддослідних електрошоком. Послідовно гуманістична авторська позиція простежується в реакції головного героя роману «Бот», українського програміста Тимура Коршака... Закономірним у світі, де можливе таке варварство «заради прогресу», постає наслідок: поведінка «ботів», що втекли з лабораторії, стає агресивною, хижою, неконтрольованою. Матеріалізація їх колективного позасвідомого в первісно-жорстоку «психоістоту», здатну керувати поведінкою групи, постає необхідним для жанру фантастичним допущенням, на тлі якого яскравіше викристалізовується морально-етична проблематика романів»².

Літературознавиця Марія Моклиця³ називає алегорію дзеркалом внутрішньої сутності людини, підтвердження чого знаходимо у названих творах. У своєму дослідженні проілюструємо спорідненість авторського задуму та художні засоби його втілення з метою інтерпретації екзистенційної проблематики у даних текстах.

² Пасько І. В. Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Максима Кідрука. . Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Філологія. Літературознавство. 2016. Т. 276, Вип. 264. С. 86–91. С. 88.

³ Моклиця М. Алегоричний код літератури, або Реабілітація алегорії триває. Київ : Кондор-Видавництво, 2017. 292 с.

Основні події романів Кідрука відбуваються в пустелі Атакама, «найпосушливішій пустелі на Землі»⁴, «посеред дикої пустелі.., де не існує моралі, справедливості чи милосердя»⁵, «бездушній місцині, чужій і ворожій всьому живому»⁶, де відчувався «паперовий смак пустелі – невблаганне відчуття смерті»⁷, в долині Смерті (Valle de la Muerte), «там самотньо й порожньо»⁸, в «мертвій землі»⁹, «То була Мертва земля: без рослин, без рельєфу і навіть без піску – суха безлика пустка»¹⁰. Саме тут було збудовано секретну лабораторію, у якій мали виростити на замовлення Міноборони США ботів – воїнів нового покоління, уводячи в їх мозок наноагенти: «Військовим потрібно було те, що ми згодом назвемо ботами: група мислячих організмів, які можуть вільно обмінюватись інформацією в режимі реального часу чи бездротовим зв'язком на відстані в один кілометр... солдатів, чиї мізки буде з'єднано в одну мережу»¹¹. У процесі їх створення пішло щось не так: «Щось полізло з їхнього мозку,.. що Джек назвав «темним боком»¹², «щось постійно лізе через них, спричиняючи різні неадекватні вияви»¹³, «щось несвідоме»¹⁴, що почало керувати ними, «...щось таке, чого там не мало би бути, якась незрозуміла та напочатку напрочуд наївна форма свідомості... Спершу це скидалося на гру, яка, втім, незабаром завершилася катастрофою»¹⁵.

Психолог, французька Лаура Дюпре, першою усвідомила природу цього «щось»: «...я розповідала про колективне несвідоме... Про все лихе, моторошне й потворне, що криється глибоко у підсвідомості людини... багатьох людей. Я думаю, оце воно і є. ...завдяки мозковим платам *воно* (курсив автора) змогло... ні, не матеріалізуватись, а впливати на ботів, а отже, впливати на матеріальний світ... оте щось... стало ляльководом»¹⁶.

⁴ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 9.

⁵ Там само. С. 166.

⁶ Там само. С. 217.

⁷ Там само. С. 239.

⁸ Там само. С. 218.

⁹ Там само. С. 15.

¹⁰ Там само. С. 73.

¹¹ Там само. С. 154.

¹² Там само. С. 153.

¹³ Там само. С. 159.

¹⁴ Там само. С. 190.

¹⁵ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 97.

¹⁶ Там само. С. 333.

Очі ботів: «скидалися на скляні кульки, в яких нуртувала чорна, подібна до нафти каламуть»¹⁷, «з очей віяло чимось потойбічним, точно не людським»¹⁸. Очі людей, заражених ботами наноагентами, ставали такими ж: «...Ігореві очі... Такої порожнечі він не зустрічав ніде й ніколи. Очей ніби не було»¹⁹, «...очей у Вілла більше не було. На їхньому місці глибочили глухі заліплені вдавлення, почорнілі від засохлої крові...Вілл таки був мертвий... попри те, що американець тримався прямо, ледь похитуючися... Такий мертвий, що його, певно, доведеться ховати двічі»²⁰, «...за набряклими кров'ю очима (Кацуро Такеди) зяяла порожнеча, цілковитий вакуум»²¹.

Чорними були й очі риб, заражених наноагентами: «...око рибини виглядало незвичним, мутно-чорним... *щось (курсив автора) дивиться на нього крізь набрякле чорнотою око жовтохвоста*»²².

Символічно у досліджуваних романах веде за собою людей, заражених наноагентами «зла», Сліпий (знову-таки автор наголошує на відсутності очей), у якому втілюється-матеріалізувалося «Воно» (зло, сатана, диявол). Отже, зло сліпе й безсиле, адже воно здатне бачити і творити лише через людей – їхніми очима, руками, мозком. Відповідно, якщо не буде людей, інфікованих злом, не буде і самого зла. «Воно» представлено у романах Макса Кідрука силами темряви, які заповнюють мозок людини, витісняють з неї усе, що до його появи було Людиною, щоб вершити свої справи. Саме тому у всіх заражених чорні очі, які є свідченням внутрішньої порожнечі та перемоги темних сил.

Наочно автор показує боротьбу між добром і злом у голові одного з героїв, на прізвисько Макака. Джеймі – колишній мафіозі, торгівець наркотиками і зброєю, якого, незважаючи на те, що він був карликом (гротескне змалювання амбітної людини), боялися, відповідно й підкорялися. Макака повірив у Бога й здався на милість поліції, потягнувши при цьому усіх, з ким мав справу. Коли вийшов із в'язниці, попросив у Бога допомоги – і був урятований дияконом Ріно, колишнім найманцем та продавцем зброї²³, який теж прийшов до Бога після пережитого страху в Атакамі. Інфікований наноагентами Макака починає чути голос в голові, який змушує його вбити Ріно, і Макака

¹⁷ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 489.

¹⁸ Там само. С. 21.

¹⁹ Там само. С. 95.

²⁰ Там само. С. 237–238.

²¹ Там само. С. 400.

²² Там само. С. 30.

²³ Там само. С. 79.

починає боротися з чорнотою, яка заливає його²⁴: він намагається втримати у своєму мозку білі кахлі й не допускає, щоби вони повернулися всередину нього чорною стороною. Макака розуміє, що це не Божий голос, адже Бог не міг бути злим, і він ніколи не дасть йому наказу вбивати того, хто став на бік добра. Джеймі бореться зі всіх сил, намагається попередити Ріно про небезпеку, а коли темрява перемагає, утікає в пустелю: його подальша доля не відома читачеві – це ще один хід автора, який передбачає відкритий сюжет, оскільки зло завжди десь поряд.

Цікавою видається гра алюзій в романах, яка привела нас до спорідненості екзистенційної проблематики із романом Вільяма Голдінга «Володар мух» (1954), темою якого є показ деградації людського суспільства під впливом цивілізації. Сам автор стверджував, що написав свій твір задля того, щоб застерегти людство і людину від абсурдного руйнування навколишнього світу. «Воно» у романах Кідрука можемо порівняти з образом «володаря мух» (дослівний переклад імені Вельзевула) у Голдінга, що втілює інстинктивний страх дитей перед невідомим і темним, звірячим началом у людині.

Не можна у цьому контексті не згадати учення Фрейда про те, що зло закорінене у самій людині, тому кожен мусить мати волю до того, щоб перемогти зло у своїй свідомості, адже лише спільна воля усіх людей здатна зупинити абсолютне зло і його панування на землі. Посилання до вчення Фрейда знаходимо і в тексті роману: «Ми ж бо не знаємо самих себе. Навіть не здогадуємося про демонів, що криються в темних безоднях десь у наших серцях чи головах. Нудна робота в офісі, невігядливі розваги, розмірене життя вкривають багатокілометровою товщею спокійної води оте інше – дике, свавільне й жорстоке – Я. Без екстремальних умов воно може спати роками. Але іноді внаслідок смертельного приниження, стресу чи колосального фізичного навантаження все змінюється – звірина суть ураганом проривається назовні»²⁵.

Письменник привертає увагу читачів до важливого вибору: досягнення сучасної науки можуть максимально допомогти у життєдіяльності людей або ж призвести до катастрофи – все залежить від пріоритетів самого людства. Пояснюючи Тимуру винахід нанороботів, Ральф констатує: «Галузей до їхнього застосування безліч – від воєнних розвідників і до медицини. Японці розробляли агенти для боротьби з раком. Планували, що нанороботи запускатимуться в кровоносну систему, мандруватимуть усередині, шукатимуть клітини ракової

²⁴ Кідрук М. Бог. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 455, 462.

²⁵ Там само. С. 460.

пухлини та знищуватимуть їх. Така була ідея. Кейтаро керував дослідженням. На жаль, проект не довели до кінця. Джеб наче ошалів – цілком і повністю перекинувся на ботів»²⁶, «Ми із Джемом відчайдушно шукали спонсорів. Зверталися до «Боїнга», «Тойоти», «Дженерал Моторз», «Ейрбас». Усюди безуспішно. Сталося так, що про наші дослідження дізнались у Пентагоні... Вільям Ноланд прийшов із конкретною пропозицією, а найважливіше – з конкретними грішми... По суті, від нас вимагали створити солдатів, чий мізки буде з'єднано в одну мережу»²⁷.

Проте людство часто робить хибний вибір, який, імовірно, підпорядковується «теорії хаосу»: «З точки зору цієї теорії хаос – це надскладна впорядкованість. Детерміністичний хаос складає основу нашого життя... Людський мозок... також підкоряється законам хаосу. Жаль тільки, що ми їх не до кінця розуміємо»²⁸, тому «мінімальне відхилення у початковому стані призведе до того, що, розганяючи хмари, ми спричинимо ураган»²⁹. Якщо людина думає, що їй підвладне усе в цьому світі, принаймні, що може керувати усіма процесами, – то вона глибоко помиляється: саме продукти людської діяльності, як доводить життя, призводять до катастроф.

Цю ж ідею стверджує у своєму романі Голдінг. Образ «Володаря мух» є визначальним для розуміння його сутності. Це одне з імен Вельзевула, диявола, уособлення зла. У романі це все чорне, гидке, несвідоме, що ховається в людських душах і проявляється через страх, злість, ненависть, жагу до влади. У романах Кідрука таким є «Воно», що пробудилося в головах ботів.

Спостерігаємо певні подібності між персонажами романів Кідрука та «Володарем мух» Голдінга.

«Мене звати Кейтаро Рока. Я засновник та ось уже чверть століття беззмінний керівник проекту «NGF»... На сьогодні я займаюся нанотехнологіями, молекулярною біологією та програмуванням»³⁰. Саме прізвище японця є співзвучним із героєм Голдінга: Рока – інтелектуал-прагматик, ініціатор всіх «наукових» починань на острові, беззастережно вірив у силу науки. Його окуляри – символ знань, які могли бути не лише корисними, але і згубними. Через сліпий раціональний оптимізм Рока гине, вчасно не зауваживши реальну загрозу: його вбивають діти з табору Джека.

²⁶ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 135.

²⁷ Там само. С. 154.

²⁸ Там само. С. 137.

²⁹ Там само. С. 138.

³⁰ Там само. С. 108.

Знання Кейтаро Роки стали руйнівними і призвели не лише до його загибелі, оскільки, засліплений своїми успіхами, він волів закривати очі на антигуманні методи, якими досягалися його винаходи. Останнім злочином Кейтаро стало його самогубство – він так і не зміг взяти на себе відповідальність за власні вчинки, що призвели до катастрофи, яка становила загрозу усьому людству.

«Ральф Доєрнберг... Нейрохімік... нейрохірург. Мені 64 роки, я з Вінніпегу, Канада. Це я у далекому 1984-му винайшов техно-синапс, з чого, власне, й почалась ця історія»³¹: він пишається своїми винаходами, вважаючи задум досконалим, через що разом з Кейтаро ладен закривати очі навіть на смерті невинних людей заради продовження експерименту.

Ральф, один з головних героїв *Голдінга*, розумний, оптимістичний, раціоналістичний. Саме він намагається впорядкувати життя на безлюдному острові – і певний час йому це вдається. Ральф вважає народження Звіра вигадкою, як і Роха, який науково заперечує можливість його існування. Коли вони стають свідками убивства Саймона, намагаються робити вигляд, що вбивства не було, що це лише нещасний випадок, тобто через власний страх і бездіяльність стають на бік зла.

Кейтаро Рока та Ральф Доєрнберг уперто не визнають смертельної загрози від того «щось», що вони викликали до життя своїми експериментами, поки самі не гинуть від нього.

Пуском до породження зла були, звичайно ж, гроші: Ральф Доєрнберг зізнається Тимуру Коршаку, що відмовився від наукового визнання заради збагачення: «Усе в цьому світі впирається в гроші...»³². Проте, усвідомлюючи близькість смерті, «канадець не думав про себе», він хотів попередити всіх про небезпеку, а «потім прострелити собі голову, не давши змоги психоістоті перетворити його на зомбі»³³. Хоча українець і сам це чудово розумів, адже приїхав до Атаками через обіцяну йому чималу суму грошей, незважаючи на категоричні заперечення нареченої. Саме через можливість її втратити, хлопець усвідомив трагічність свого вибору: «за два тижні його ідеальне життя перетворилося на смердюче пекло. Тієї миті він ненавидів цілий світ. Причому найбільше ненавидів самого себе за те, що, спокусившись на гроші, приїхав до Атаками»³⁴. «Щось обірвалося всередині... У грудях не лишилося нічого. Хлопець почувався безтілесним привидом. Без емоцій, без думок, без бажань...

³¹ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 109.

³² Там само. С. 130.

³³ Там само. С. 401.

³⁴ Там само. С. 440.

Відповідальність і напруження втримували свідомість на плаву»³⁵. Отже, саме почуття любові, необхідність бути комусь потрібним, а також відповідальність за інших людей роблять людину Людиною, не дозволяють їй стати порожнім опудалом. Зустрівшись уперше сам на сам зі злом, Тимур осягає істину: «Психоїстота кликала Тимура. Воно не хотіло вбивати. Воно хотіло те, що в голові Тимура, – його мізки»³⁶. «Воно» прагнуло керувати людиною і через неї породжувати усе більше зла. Справжнє диявольське обличчя зла (Вельзевула / Володаря мух у Голдінга) по-Фройдівськи відкривається Тимуру уві сні: «Йому марилося, що він знову опускає Джеймі у шахту,.. витягує його на поверхню, але бачить,.. що в отвір протискується вся в складках, укрита виразками морда якогось чудовиська. Гострі ікла дряпають бетон і проіржавілу арматуру. Крізь укрите слизом губи випорскує роздвоєний язик»³⁷. У цьому ж сні він розуміє, що саме вода стала причиною зараження наноагентами людей в Гуаякілі.

Ім'я головного героя, українця, обрано автором, на нашу думку, не випадково: зокрема, у романі про значення імені «Тимур» говорить лікар-психіатр Антоніо Арреола: «...це ім'я тюркського походження, означає «Залізний»»³⁸, а «коршак» – те саме, що «шуліка» – хижий птах родини яструбових, занесений до Червоної книги України. Саме Тимур бере на себе відповідальність побороти зло, стверджуючи, що іншого вибору нема³⁹.

Саймон – улюблений герой Голдінга, слабкий, стихійний філософ-гуманіст, здатний на справжні вчинки та на співчуття, – єдиний зрозумів сутність Звіра: це те звірине начало у душах дітей, невідоме і темне, яке вони викликали до життя своїми жорстокими вчинками. Тому Саймон втратив страх перед Звіром, зрозумівши істину: подолати його можна, якщо не дати Злу взяти верх над собою, якщо залишатися людиною в будь-яких ситуаціях. Саме це прозріння накликало на нього гнів натовпу осатанілих дітей, які випустили звіра зі своєї підсвідомості, дозволивши заповонити серця і душі та керувати їхньою свідомістю. Слабкість Саймона в його самотності, а інакшість його поведінки, небажання піддаватися загальному божевіллю стають причиною загибелі. Риси Саймона вбачаємо у поведінці Стефана Ермглена, шведського лікаря-фізіолога: «Боти використовували багато тактичних хитрощів і стратегічних прийомів. Водночас багато чого

³⁵ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 441.

³⁶ Там само. С. 459.

³⁷ Там само. С. 437.

³⁸ Там само. С. 77.

³⁹ Там само. С. 334–335.

знаходилося поза межами їхнього розуміння. Багато чого справді важливого. Зокрема, вони поняття не мали, що таке самопожертва – така маленька довбана штучка, властива лише *людині (курсив автора)*, що нерідко перекреслює найкращі замисли навіть значно сильнішого ворога»⁴⁰. Стефан актом самопожертви не лише фізично знищив п'ятьох ботів, але й увів їх усіх у стопор, оскільки серед відомих їм моделей поведінки такої не було. Людяність та самопожертва стають основною зброєю проти Зла.

Кульмінація першого роману діалогії Кідрука відбувається на плато Ель-Татіо, де «кипляча вода та лід співіснували»⁴¹. Це місце один з героїв, Ріно Хедхантер, назвав «пеклом на Землі». Саме тут відбулася остання сутичка між ботами і людьми: у цьому пеклі відповідальність за людство бере верх над силами зла.

Символічним у романі Кідрука є і той факт, що насос для видобування води в пустелі Атакама ховають від ботів у церкві⁴², куди вони, позбавлені душі, не потраплять, проте люди, щоб повернути в пустелю воду, мають спочатку зайти до духовного храму. Припускаємо, саме тому герої романів, які на початку є далеко не ідеальними людьми, зіткнувшись із силами зла, переосмислюють своє життя. Так Ріно, колишній торговець зброєю, головоріз, залишившись живим у Атакамі, зрозумівши, що вони знищили не всіх ботів, заражених наноагентами зла, і відчуваючи провину через це, втрачає сенс життя та воліє померти: «замучений кошмарами, покинутий усіма, Ріно запис... його прихистили у притулку біля церкви. Чоловік оклигав і несподівано виявив, що в храмі кошмари більше не мучать його... Ріно Гроббелаар ударився в релігію та вирішив, що час спокутувати гріхи»⁴³. Так Хедхантер – Мисливець-за-Головами – став дияконом. І коли Лаура сповістила його про те, що «Воно» повернулося, Ріно відповів словами з Екклесіясту: «Для всього свій час, і година своя кожній справі під небом»⁴⁴. Він усвідомив, що прийшов час спокутувати власну слабкість і довести до кінця розпочату боротьбу зі злом, адже відчував свою відповідальність за його повернення. Опинившись знову в Атакамі, Ріно «розмірковував про Бога, про віру та про лицемірство»⁴⁵, тому зовсім не випадково у фіналі він гине у боротьбі проти зла.

⁴⁰ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 102.

⁴¹ Там само. С. 475.

⁴² Там само. С. 230.

⁴³ Там само. С. 100.

⁴⁴ Там само. С. 96.

⁴⁵ Там само. С. 327.

Близький по духу громилу Ріно є карлик Джеймі Макака: після переляку в пустелі (гротескно-комічне змалювання сцени «зустрічі з Богом») він переосмислив усе своє життя: «...цілу хвилину дивився на пачки з грошима – клятими ненависними папірцями, котрі зіпсували йому життя... пігмей надумав віддати їх тим, кому вони справді потрібні»⁴⁶. Це його рішення дає можливість Тимуру, Ріно й Лаури повернутися з Атаками додому.

З іншого боку, бачимо персонажів, які схилили в житті раз (і то через об'єктивні причини – голод, бідність), але через цю помилку постраждало чимало людей. Таким є начебто другорядний персонаж, простий рибалка Тіто Мелендес, з біографії якого починається друга частина: «Тіто міркував над тим, що не хоче змарнувати життя за принципом «зловив – продав – напився»⁴⁷, і йому це вдавалося довгі роки, поки сталося неочікуване – риба в Пуерто-Лопес щезла, наче ніколи й не було, і Тіто змушений був виходити у море хоча б для того, щоб прогодувати себе та дружину.

«Бот: Гуаякільський парадокс» починається з показу екологічних проблем. Природа постає перед читачем персоніфікованою: вона ніби мстить людству через безвідповідальне ставлення до себе. Як наслідок – різні аномалії⁴⁸: метеорологічні катаклізми; дивна поведінка тварин і риб: «...ті марліни вистрибували не так, як викидається з океану кит чи косатка..., вони вилітали під будь-якими кутами і входили у воду спиною чи хвостом, немов бомби, ...як бездушні металеві бомби»⁴⁹, «кілька рибин промахнулися і, неначе випущені з підводного човна балістичні ракети, повилітали з води»⁵⁰, «марлін не перевернувся у повітрі й увійшов у воду хвостом. Неначе бомба. Наче бездушна металева бомба»⁵¹. Повторення цих порівнянь не випадкове, воно має емоційне навантаження, як і змалювання пейзажу: «Вітер погнав найважчі, схожі на крововиливи на набряклому лиці грозові хмари вглиб континенту,.. за метр від лінії прибою височіла п'ятнадцяти-метрова туша найбільшого у світі зубатого кита... Метрів за триста від кашалота, уткнувшись носом у пісок, лежала п'ятиметрова чорно-біла косатка... Далеко на півдні витяглося кілька чи то дельфінів, чи то

⁴⁶ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 509.

⁴⁷ Там само. С. 7.

⁴⁸ Там само. С. 16–20, 34, 368, 416.

⁴⁹ Там само. С. 17.

⁵⁰ Там само. С. 24.

⁵¹ Там само. С. 25.

нарвалів... Гахнула блискавка»⁵², – та все це не зупинило змученого голодом Тіто. Інтуїтивно чоловік розумів, що брати цієї риби не можна, він вагався – і автор передає цю боротьбу вигуками Тіто: «Ні, ні, ні... Я не робитиму цього.... Ні, так не можна»⁵³, проте він «опустив затуманений голодом погляд на спінену воду... опустив кошик у воду – риба сама лізла всередину... І на вигляд цілком нормальна... якщо не зважати на крововиливи з очей і на самі очі. Але це дрібниці»⁵⁴. Не завадило йому продати цю рибу і те, «що очі... стали такими чорними... навіть після того, як рибини припинили смикатися,.. хтось – чи радше *щось* – за ним спостерігає»⁵⁵.

Лише у розв'язці роману читач дізнається, що всі жителі океану почали себе так поводити унаслідок потрапляння у воду наноагентів – плоду людської діяльності. Письменник яскраво ілюструє, що наш світ є єдиним цілим, тому ніщо не може оминати і саму людину. Фізіологічні потреби простого рибалки Тіто (бідність, голод) затуманюють йому голову: він розуміє, що робить неправильно, коли вибирує біля берега рибу з чорно-кривавими очима, але все одно приносить її до себе додому та везе на продаж⁵⁶, унаслідок чого першими помирають його пес і дружина. «Тіто більше не вірив у життя. І навіть віра у Бога, що дає змогу сумлінним католикам-південноамериканцям із піднятою головою і зціпленими зубами плисти по життю, під тиском убивчої одноманітності пропахлого рибою селища прогнулася, стонщилася, протерлася до дірок і більше не могла слугувати опорою світобаченню та сподіванням на краще життя... рибалка більше не вірив у світло наприкінці тунелю... і перетворився на уїдливого циніка. Зловив – продав – напився»⁵⁷. Як бачимо, віруючий Тіто, відійшовши від Бога через бідність і голод, стає причиною породження зла, а «блудні сини», Ріно й Джеймі, у зіткненні зі злом, повертаються до Бога.

Помилка однієї людини призводить до загибелі сотень-тисяч чоловік, а безпечне та халатне ставлення до своїх обов'язків – до катастрофічних наслідків для людства загалом⁵⁸.

Цікавою видається ремінісценція, подана автором: «Якби Тіто Мелендес цікавився літературою, то, напевно, оцінив би іронічний

⁵² Кідрук М. Бот: Гуаякільський парадокс: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 507 с. С. 27.

⁵³ Там само. С. 31.

⁵⁴ Там само. С. 32.

⁵⁵ Там само. С. 33.

⁵⁶ Там само. С. 34.

⁵⁷ Там само. С. 21.

⁵⁸ Там само. С. 362.

символізм ситуації. На жаль, рибалка не читав Хемінгуей, а тому не знав, що охлялий від недоїдання старий Сантьяго із повісті «Старий і море» також ганявся за ...марліном»⁵⁹. Між Тіто і Сантьяго значна різниця: Сантьяго не зламався, навіть втративши рибину, «... я покажу їй, на що здатна людина й що вона може знести... Він зібрав докупи весь свій біль, і останні рештки сили, й давно забуту гордість і кинув їх проти страждань», а Тіто здався: «востаннє подумав про те, щоб зупинитися. Те, що він робить, – неправильно. Він мусить залишити улов і розказати про побачене... Наступної миті в його животі забуркотіло, як у надрах вулкана перед виверженням, і думки затягнуло товстою непрозорою плівкою»⁶⁰.

Звичайно, що таких нещасних людей, як Тіто, було чимало і «деякі, скажімо так, не зовсім чесні рибалки встигли продати в Гуаякілі приблизно сім тонн риби»⁶¹, унаслідок чого «Люди наче збожеволіли... столицю Еквадору накрила хвиля насильства».

Символічно насильства у Гуаякілі починаються на Різдво – 7 січня, а пік убивств припадає на 9 січня: можливо, саме тому, що люди забули Бога, зло – «воно» – взяло верх у порожніх людських серцях. Люди, які скуштували риби, як і сам Тіто, почали чути дивний голос в голові, який велів їм убивати. Соціальний чи будь-який інший статус людини не мав жодного значення: «Бізнесмени, лікарі, вчителі, робітники раптово, нібито без усякої причини, навісніють і кидаються на своїх родичів, співробітників, просто перехожих»⁶². Отже, ні гроші, ні освіта, ні соціальний статус не роблять з людини Людину.

«Воно» одержиме фракталами. «Фрактали – це такі фігури, що повторюють самі себе за різних масштабів. Психіостоті подобаються фрактальні зображення... Може, *воно* вподобало ці малюнки, бо бачить у них базові принципи організації світу... воно дивиться на фрактали, наче у дзеркало»⁶³, «*воно* могло годинами розглядати малюнки, мліючи від усвідомлення, що така краса, по суті, копіює себе вічно. *Воно* заглядало у фрактали, наче в дзеркало». Зло породжує зло, тому нема малого чи великого зла, бо вже сама присутність його на землі у будь-якій формі є причиною того, що воно буде множитися, інфікуючи усе більше людей з порожніми серцями й душами, головами, набитими паперами – грошима. Не отримуючи бажаного, «воно» стає агресивним,

⁵⁹ Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с. С. 22.

⁶⁰ Там само. С. 34.

⁶¹ Там само. С. 55.

⁶² Там само. С. 357–358.

⁶³ Там само. С. 258.

як наркоман без дози⁶⁴. Людина, яка чинить зло, «хвора», приречена. У романах інфекцією зла були наноагенти, якими боти заражали людей, щоб отримати доступ «до їхніх думок, волі, свідомості»⁶⁵.

Тимур доходить до висновків: «Загалом єдина можливість для неї (психоістоти) зберегти себе як вид – це заразити наноагентами якнайбільшу кількість людей... суттєво також те, що нанороботи потрапляють у голови людей із повністю сформованою свідомістю, і психоістоті не так просто пробитися до підсвідомого»⁶⁶, набагато легше їй було з ботами, які були ще хлопчиками. Алегорія є абсолютно прозорою: сформовані люди – «непорожні», тому злу важче увійти в їхні серця й душі й змусити їх підпорядковуватися собі; набагато вразливішими є діти. У «Володарі мух» саме діти через екстремальні умови, опинившись сам на сам зі своїми страхами, пробудили звіра у своїй підсвідомості.

Ще одна причина поширення зла – це людська безвідповідальність: Сліпий із десятима «сутінковими» не оминули б блокпост і не захопили б вантажівку зі зброєю, якби бійці виконували свою роботу: проте вони «влаштували імпровізований стіл,.. приєдналися до товаришів, які мали ноутбук, термос із чаєм і фляжку з дечим, що міцніше за чай,.. грали в покер... Еміліано випростав ноги, вмовив зручніше голову та засопів. Позавчора він півночі сварився з дружиною (правда вже не пам'ятав чому) і після того весь день ходив злий і не виспаний... Перехрестя залишилося без нагляду»⁶⁷. Всі вони не лише поплатилися життям за свою безпечність, а й дозволили злу йти далі, не зупинивши його, через що загинули й інші люди.

У фіналі роману «Бот: Гуаякільський парадокс» Тимур вбиває Сліпого (персоніфікацію «Воно»): «Ти шукало мене, бо зрозуміло, що не можеш керувати людьми, як ботами. Шукало, бо усвідомило, що заражені дорослі рано чи пізно помирають. А якщо помирають вони – помирає частинка тебе. ...я знаю, як ти боїшся смерті, як боїшся повернутися в ту чорноту, з якої тебе витягли. І я хочу, щоб ти затишло: тобі кінець. Відтепер жодна людина не заразиться. Заражені гуаякільці по одному вмиратимуть, а ті кілька нещасних, що виживуть, до кінця своїх днів сидітимуть у психушках. Ти сидітимеш разом із ними, рік за роком скнітимеш між сірих стін, аж поки вони не сконають. І тоді ти провалишся назад у своє нікуди!»⁶⁸. На жаль, не можна позбутися зла,

⁶⁴ Кідрук М. Бот: Гуаякільський парадокс: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 507 с. С. 362.

⁶⁵ Там само. С. 409.

⁶⁶ Там само. С. 230.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само. С. 482–483.

вбивши одну людину, яким би носієм зла вона не була. «Ми ще побачимось, Тимуре», – знущально посміхаючись, сказав Сліпий.

Остання глава другої частини названа «Кінець?..»: для читача – це знак, що буде продовження, для кожної людини – це попередження, що зло завжди поряд. Саме у цій главі читач знайомиться з двома близнюками з Болівії: вони «скидалися на пластикові ляльки... Від них несло чимось фальшивим. Непевним і лихим... очні яблука болівійців здавалися чорними»⁶⁹. Юнаки приїхали навчатися до Університету штату Аризона на факультет неврології, де колись працював «батько» ідеї техно-синапсу і творець наноагентів Ральф Доєрнберг. Останній абзац роману, ймовірно, стане першим абзацом третьої частини технотрилеру – в Антарктиді за шалену суму на замовлення правника з Болівії почнуть будувати лабораторію... Отже, фінал є відкритим для читачьких роздумів.

2. Екзистенційна проблематика технотрилеру

Макса Кідрука «Твердиня»

Роман «Твердиня» хронологічно Кідрук почав писати до «Бота», проте завершений він був у 2013 році (за первинним задумом автора мав називатися «Цитадель»).

Ідейно-тематичне навантаження роману безпосередньо визначено його жанровою специфікою. У численних інтерв'ю Макс Кідрук наголошує, що в українському літературознавстві на час написання «Бота» було відсутнім визначення жанру технотрилеру. Своє зацікавлення цим жанром він аргументує так: «Я люблю фантастику, але вона дуже часто не обґрунтовує того, що описує. Наприклад, певні технології. Я читаю багато науково-популярних книг, які сформували моє уявлення про те, яким є цей всесвіт, чому він такий, звідки він взявся, куди він прямує. І коли ти читаєш якусь фантастичну книгу і розумієш, що це нереально, що це суперечить законам фізики, вже важко вірити в саму історію. На противагу фантастиці, техно ґрунтується на реальних технологіях, і оця реалістичність мене особисто втягує в історію, примушує в неї повірити»⁷⁰.

На даний час у статті Вікіпедії зазначено: «Технотрилер – жанр художньої літератури, що досліджує взаємодію людини з реально існуючими технологіями, а насамперед – фатальні помилки у цій

⁶⁹ Кідрук М. Бот: Гуаякільський парадокс: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 507 с. С. 492, 493, 496.

⁷⁰ Грібанова Анастасія. Інтерв'ю з Максимом Кідруком [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/11/161104_book_2016_interview_kidruk_ag.

взаємодії, що призводять до техногенних катастроф. Це гібридний жанр, в якому використовуються теми наукової фантастики, воєнної повісті, пригодницького роману та специфічні засоби, притаманні трилерам, які повинні викликати у глядачів або читачів тривожне очікування, тривогу, страх»⁷¹.

Літературознавиця Л. Костецька констатує: «Дослідження жанру технотрилеру виявило такі характерні риси цієї форми: гостросюжетність, динамічність сюжету, ескейпізм; використання документальності і наукових даних; боротьба з технологічними небезпеками. Психотрилер має свої «константи»: наявність психологічного й емоційного конфлікту, а не фізичного, а також боротьба з суперником; вирішення загадок, пошуки, спроби досягнення таємниць, містичні мотиви»⁷². На основі окреслених характеристик літературознавиця запропонувала визначення технотрилеру: «...це жанр масової літератури, характерними ознаками якого є динамічний сюжет із використанням новітніх технологій та наукових даних. Метою технотрилеру є застереження щодо відповідального використання наукових знань і технологій. Психотрилер є жанром літератури і кінематографу, в основі якого покладено емоційний та психологічний конфлікт, що передбачає боротьбу з суперником, котрий відзначається перевагами, а також динамічний сюжет, що розгортається як пошук або розв'язання загадки. Особливістю цих жанрів є їх синтетичність, поєднаність з іншими типами оповіді»⁷³.

Більш докладно проаналізовано цей жанр Іриною Пасько у статті «Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука». Погоджуємося з дослідницею, що, зважаючи на тематичну специфіку роману «Твердиня», його варто розглядати як зразок жанру криптоісторії⁷⁴.

«Криптоісторії – жанр фантастики, заснований на припущенні, що реальна історія людства відрізнялася від відомої нам, але була забута, прихована чи сфальсифікована; це ревізійністська інтерпретація вигаданих, реальних (чи відомих) фактів історії. Близька до жанру альтернативної історії. Криптоісторія зображує реальність, яка зовні часто не сильно відрізняється від звичайної історії, але в якій брали

⁷¹ Технотрилер [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Технотрилер>.

⁷² Костецька Л. О. Жанр трилера в творчості М. Кідрука [Електронний ресурс] / Л. О. Костецька. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки*. 2015. № 2. С. 133–137. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2015_2_29 с. 135.

⁷³ Там само. С. 135.

⁷⁴ Пасько І. В. Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука [Електронний ресурс] / І. В. Пасько. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Філологія. Літературознавство*. 2016. Т. 276, Вип. 264. С. 86–91. С. 86.

участь якісь інші сили (прибульці, маги тощо). Або ж описує події, які нібито відбулися, але залишилися невідомими»⁷⁵, – це визначення можна проілюструвати «Твердинею» Макса Кідрука й безпосередньо самим задумом написання роману, про який автор ділиться в післямові: «...Звідки з'явилась ідея роману? Книг про подорожі, про пошуки чогось у далекому десь існує чимало, і задумка «Твердині» виросла не з бажання написати роман про похід п'ятьох студентів у джунглі Перу, а з необхідності поділитися власними думками про альтернативну історію древнього світу. Базисом для «Твердині» стала моя непохитна віра в те, що задовго до інків у Перу жила невідома нам і в той же час надзвичайно розвинута цивілізація. Ця віра зародилась після поїздок до Мексики (2008) й Перу (2009) і остаточно викристалізувалась після мандрів Ліваном (2010)...»⁷⁶.

В анотації до роману зазначається: «Багато поколінь намагались розгадати таємницю загубленого міста інків Паїтіті. Згідно з легендами, саме в ньому старовинні племена заховали найбільші запаси золота. П'ятеро друзів вирушають на пошуки цього таємничого міста і, як не дивно, знаходять його. Та чи вони перші, хто доклав зусиль до того, щоби швидко розбагатіти?» Проте мотиви подорожі, зазначені в анотації, не відповідають змісту тексту, оскільки жоден з головних героїв не мав на меті збагачення – ними керувала жага до пригод та пізнання нових таємниць. Щодо «Твердині» вважаємо доречним констатувати, що, окрім захопливого сюжету, вона розкриває значно глибші, екзистенційні питання, які ставить автор перед людиною XXI століття: життя і смерті, вчинку і відповідальності, добра і зла тощо, що і стало об'єктом нашого дослідження.

Л. Костецька особливістю наукового дискурсу роману «Твердиня» визначає пізнавальну інформацію для ілюстрування мотиву пошуку незвіданого, а також інтелектуальну гру: «Роман «Твердиня» у своїй основі має пошук як зовнішню сюжетну лінію, разом із тим, він поєднаний із психологічними випробуваннями, емоційними переживаннями персонажів. Гостросюжетність є базовою характеристикою твору, в який уплетено також містичні елементи та інтелектуальні ігри»⁷⁷.

Значимо, що науковість, багатогранність використання позасюжетних елементів (епіграфи, авторські коментарі, філософські, морально-

⁷⁵ Криптоісторія [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Криптоісторія>.

⁷⁶ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 584.

⁷⁷ Костецька Л. О. Жанр трилера в творчості М. Кідрука [Електронний ресурс] / Л. О. Костецька. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки*. 2015. № 2. С. 133–137. С. 136.

етичні на науково-пізнавальні авторські відступи, епілоги, післямови, звернення до читача, перелік музичних творів до прослуховування тощо) та інтелектуальні ігри (на всіх рівнях, зокрема і у спілкуванні зі своїм читачем) – є характерними рисами ідіостилю Макса Кідрука.

Зав'язкою роману є випадкова зустріч двох студентів Шведського Королівського технологічного інституту Левка Бартоша (якому автор «дарує» чимало автобіографічних деталей, зокрема і навчання у даному виші) й Семена Твардовського (прототипом якого вважаємо Сергія Твардовського, про якого автор згадує у післямові⁷⁸ з таємничим художником Гуннаром Іверсом, який інформує їх про існування Паїтіті: «...Не міфічні. Це рештки велетенської Твердині в селві за Андами, саме існування якої доводить, що половина з фортець, які нібито належали інкам, насправді будувались значно древнішим і більш розвинутим народом...»⁷⁹, унаслідок чого хлопці приймають рішення здійснити подорож до Твердині. Опинившись там, вони так і не змогли зрозуміти, «звідки в переважно рівнинному тропічному лісі, від якого до найближчих гір дві сотні кілометрів, узялись монолітні гранітні блоки, що важили понад тисячу тонн?»⁸⁰ .

Походження твердині Паїтіті, зважаючи на цілісний текст, можемо інтерпретувати як творіння вищих сил, представлених метафорично існуванням чорної й білої кімнати, що знаходилися у її глибині. Сама твердиня є термітником⁸¹, який приховує дещо значно вагомніше, що не підвладне людському розумінню. У білій кімнаті людина забувала про все на світі, відчувуючи легкість, спокій, врівноваженість; на її стінах були викарбувані знаки, які вдалося розшифрувати одному з героїв, Сьомі, – це була система координат, завдяки якій хлопець зрозумів значення формул, розписаних по всій глибині Твердині. Він з'ясував, що тут зафіксовано усі основні закони фізики та математики, відомі людству.

Чорна кімната викликає страх у всіх, хто знаходиться на Твердині, навіть у науковця, який володарював тут і намагався сховати це місце від усього світу, через що і знищував усіх, хто наближався до нього: «Джейсону снилися липка й похмура п'ятьма Чорної зали й отвір в підлозі, з якого долинав загадковий зривистий шепіт. Отвір, із якого піднімалось щось мутне, розпливчате й несамовито чорне. Чорніше за темряву, що огоргала Джейсона вві сні»⁸².

⁷⁸ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 586.

⁷⁹ Там само. С. 62.

⁸⁰ Там само. С. 263.

⁸¹ Там само. С. 510–512.

⁸² Там само. С. 371.

Чорна кімната пригнічує Сьому, здається, що її стіни намагаються поглинути його, затягнути в себе: «Щось тиснуло на нього. Не п'їтьма, щось поза нею, якась безформна химера, що ховалась за межею освітленої сфери... Чорнота душила, згущувала кров, сповільнюючи серцебиття, закупорювала легеневі альвеоли, перепиняючи доступ кисню. ...Натомість перед очима малювалось видіння тисяч надгробків»⁸³. Вся кімната була списана таємничими знаками, які вдається розкодувати хлопцеві, – це дати масштабних катастроф, які відбувалися й відбуватимуться на Землі, та кількість жертв (загибель «Титаніка», Чорнобиль...).

У розмові з Семеном Джейсон ділиться з ним своїм відкриттям: «Чорна кімната лежала найглибше серед усіх, що розкопали, і я втямив, що під нею не мегаліт, а суцільний пласт, на якому спочиває вся Твердиня. ...От я й думаю, Семене, що вся ця триклята конструкція – всього лише термітник. Грандіозний, прекрасний, досконалий з інженерної точки зору, але загалом – непотрібний. Термітник, який звели з єдиною метою: захищати те, що лежить під ним»⁸⁴. Семен «осягнув, що записів багато, і що розшифровані ним дати далеко не останні, і серед сонмища інших, тих, котрі поки що лишилися поза увагою, безумовно знайдуться такі, де цифра в колонці «рік» буде більшою за 3653. Дати, що дозволять зазирнути за 2012-й... На Сьому війнуло сухим (мертвим!) холодом, і шепіт відновився...»⁸⁵.

Утікаючи від зловісного холоду й шипіння, Сьома залишає двері цієї кімнати відчиненими, випустивши її «сутність» назовні. Намагання збагнути цю сутність, спроби досягти до глибин, з яких є отвір до чорної кімнати, призводять до чисельних смертей, зокрема й Сьоміної, і до руйнування самої Твердині.

Вагомими у даному контексті є «побічні» деталі в романі. Наприклад, надписи на футболках героїв: ««What would life be if we had no courage to attempt anything?» («Яким було б життя, якби ми не мали сміливості пробувати» – переклад автора)⁸⁶ у американця Грема та футболка зі стилізованим під графіті афоризмом Джорджа Карліна: «The planet is fine, the people are fucked» («Із планетою усе гаразд, то люди в повній дупі» – переклад автора) у Джейсона⁸⁷. Ці дві репліки є своєрідним «ключем» до філософського підтексту роману, представленого метафорично білою і чорною кімнатами: люди у своїй діяльності через власну самовпевненість неодноразово переступають межу дозволеного природою і вищими

⁸³ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 417.

⁸⁴ Там само. С. 535.

⁸⁵ Там само. С. 541–543.

⁸⁶ Там само. С. 42.

⁸⁷ Там само. С. 247.

силами (можливо, через небажання бачити що межу), що призводить до численних катастроф, і щонайгірше – до самознищення (до речі, Макс Кідрук був ведучим проекту «Теорія неймовірності» на Українському радіо, в рамках якого неодноразово йшлося про спричинені людською діяльністю катаклізми).

Емоційний і змістовий фон роману підсилюється музикою, рекомендованою автором для прослуховування при читанні, концептуально поділеною ним на два полюси – ТЕМНА і СВІТЛА СТОРОНИ (прописні літери автора):

THE LIGHT SIDE • Jay-Z feat. Kanye West and Rihanna «Run This Town». • Poets of the Fall «Carnival of Rust». • Imagine Dragons «Radioactive». • Shontelle «Say Hello to Goodbye». • Sarah McLachlan «Building a Mystery». • Adelitas Way «I Can Tell». • Linkin Park «What I've Done». • Виктор Цой «Пачка Сигарет». • Poets of the Fall «Roses». • Art of Dying «Best I Can». • Joan Osborne «One of Us». • Poets of the Fall «Where Do We Draw the Line».

THE DARK SIDE • In Flames «Reroute to Remain». • In Flames «System». • In Flames «Drifter». • In Flames «Trigger». • In Flames «Cloud Connected». • In Flames «Minus». • In Flames «Dismiss the Cynics». • In Flames «Free Fall». • In Flames «Pacing Deaths Trail». • In Flames «Crawl Through Knives». • Iron Maiden «Fear of the Dark». • Metallica «Wherever I May Roam»⁸⁸.

Не лише зміст цих композицій, а навіть їхні назви є смислово навантаженими. Кожна з них є своєрідним побічним сюжетним руслом роману – тобто пропозицією-запрошенням до інтелектуальної гри для допитливого читача (і предмет для окремого дослідження). Символічна кольорова семантика – вибір між світлом і темрявою є основним як для героїв роману, так і для кожного читача.

Не менш вагомими у даному контексті є слова пісень, які слухає один з героїв роману – Марко Молінарі, повар-італієць, (до речі, слова з пісні «Fear of the Dark», культової композиції британського метал-гурту «Iron Maiden», улюбленого гурту самого автора): «Страх темноти... Страх темноти... У мене фобія, що завжди хтось там є», «Ти колись бував на самоті вночі? / Думав, що чув чийсь кроки позаду / І повертався, а там нікого не було?» (переклад з англійської автора)⁸⁹. Екзистенційний страх переслідує героїв, це відчуття передається читачеві, змушує вникнути в його сутність, причини й можливі наслідки, що, власне, є характерним для жанру психотрилера.

⁸⁸ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 588.

⁸⁹ Там само. С. 430.

На особливу увагу заслуговує образ автора в романі: він позиціонує себе всезнаючим і всюдисущим, про що свідчать численні авторські ремарки: «Мерців спускають з певною метою. Їх виставляють напоказ. Покійники демонструють, засвідчують собою грізне попередження: НЕ ЙДІТЬ ВАМ ТУТ НЕ РАДІ ВАС СЮДИ НІХТО НЕ КЛИЧЕ. А значить, на них треба дивитися. Дивитись і показувати, що розумієш послання»⁹⁰ [2, с. 20] (прописні літери авторські); «Природа жорстока, та ніколи не підла. Найбільша небезпека надходить від людей»⁹¹; «Людський мозок – великий майстер ігнорувати все, з чим не хоче боротися»⁹²; «доля знущала з них»⁹³; «Трое з них бачили цей океан уперше. І дехто – востаннє»⁹⁴; «Ніхто з них не думав у той момент, що побачити Паїтіті – це навіть не півсправи; головне після цього – повернутись назад і розповісти про знахідку»⁹⁵.

Автор ніби попереджає героїв про необхідність зупинитися: Левко неодноразово бачить віщі сни, марення та інтуїтивно відчуває небезпечність ситуації (автор «дарує» це прозріння своїм «улюбленим» героям): «Історія про Паїтіті баламутила, розбурхувала уяву... У той же час якесь непоясненне – химерне й незрозуміле – відчуття неспокою тихо скніло у нього за грудиною. Хлопець не розумів, звідкіля воно взялося... Левко не розумів власного сум'яття, адже поки що не усвідомлював, що перебуває за крок від того, щоб Паїтіті стало і його прокляттям»⁹⁶.

«По тому він узявся розпитувати Гуннара про Перу, про руїни, про шлях до Твердині, але у теперішньому сновидінні (чи то в напівсвідомому маренні) Левко відштовхнув листок назад, тим самим відгороджуючись від Паїтіті, інкських таємниць і поїздки до Мадре-де-Діо»⁹⁷.

Авторськими підказками є і назви глав «Дороги, що ми обираємо» (до неї ми повернемося згодом) та «Янгольські сурми»: «Алкалоїди, які містяться у бругмансії, настільки потужні, що внаслідок вживання настає цілковитий розрив з реальністю. Людина марить і не усвідомлює цього, все здається напрочуд реальним. Якщо галюцинації, викликані іншими наркотичними рослинами, описуються переважно як приємні й безневинні, то всі, хто вживав бругмансію, в один голос твердять: видіння, спричинені Янгольськими Сурмами, неймовірно моторошні й

⁹⁰ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 20.

⁹¹ Там само. С. 150.

⁹² Там само. С. 154.

⁹³ Там само. С. 158.

⁹⁴ Там само. С. 116.

⁹⁵ Там само. С. 265.

⁹⁶ Там само. С. 87.

⁹⁷ Там само. С. 153.

бридкі»⁹⁸; під впливом квіток бругмансії у Левка почалися видіння – «горизонт на півдні й на півночі підіймався, нагадуючи дуги щелеп, що прагнуть зімкнутися у хлопця над головою і проковтнути Твердиню. А тоді Левко почув сурми... Хлопець упав на коліна, обхопив руками голову і розридався від жаху. Бо сурми ті були не від янголів. Точно не від янголів»⁹⁹. Недаремно це дерево-дурман так пишно проросло з надр Твердині, змушуючи людей (гірше за будь-який наркотик) забути про свою справжню сутність, втрачати глузд і самоконтроль, нерідко доводячи до самогубства. Не дивно, що саме поряд з Твердиною знаходилися плантації, де вирощували кокаїнові кущі (увесь наркотичний дурман у цьому світі від темних сил, проте люди, усвідомлюючи це, добровільно віддають свої душі у руки диявола).

У романі можемо виокремити кілька проблем морально-етичного характеру:

– стосунки родичів, батьків і дітей (Гуннер – донька¹⁰⁰, Грем – батьки¹⁰¹);

– згубний вплив грошей на людину (перевізник Атаучі, наркодилер-карлик¹⁰²);

– поведінка дітей заможних батьків (Айк)¹⁰³, Грем;

– небажання людей єднатися перед обличчям небезпеки¹⁰⁴;

– брехні та відповідальності за свої слова і вчинки¹⁰⁵;

– жага влади (образ Джейсона «Твердиня багата чому навчила. Осягнути її таємницю – означає керувати світом»¹⁰⁶).

Коротко проілюструємо їх, звернувшись до характеристики персонажів. Гуннер Іверс, усвідомлюючи, що за мить помре, пригадав свою єдину доньку: «Він не розмовляв з Ліндою понад два роки, а вона, схоже, тим геть не переймалась – вони втратили контакт дуже давно, ще коли Лінді було сімнадцять. За два останні роки їй жодного разу не закортіло зателефонувати, її навіть не цікавило, чи живий він, а тому дзвінок від нього... за хвилину до смерті... просто щоб попрощатись... виглядатиме щонайменше дивно. З однаковим успіхом Гуннар може подзвонити оператору call-центру з «Tele2» чи порозмовляти

⁹⁸ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 374.

⁹⁹ Там само. С. 478.

¹⁰⁰ Там само. С. 89.

¹⁰¹ Там само. С. 41.

¹⁰² Там само. С. 146.

¹⁰³ Там само. С. 118.

¹⁰⁴ Там само. С. 331, 349, 357.

¹⁰⁵ Там само. С. 440–441.

¹⁰⁶ Там само. С. 344, 546.

з випадковим перехожим на вулиці. Найбільше, чого він доб'ється, – це налякає її»¹⁰⁷.

Ян Фідлер «жив з рідним дядьком, Ніколасом Фідлером, колишнім дипломатом, який дев'ять років пропрацював помічником чеського посла у Швеції і після виходу на пенсію залишився жити у Стокгольмі. Ніколас виділив племіннику вутлу кімнатину в півпідвальному поверсі свого будинку... Стосунки між дядьком і небожем не вирізнялися теплотою, хоча Ян тим особливо не переймався – йому вистачало того, що Ніколас Фідлер не бере з нього грошей за кімнату»¹⁰⁸.

Грем Келлі: «Жилавий широкоплечий мулат Грем Келлі, син доктора психології Джерома Келлі і чорношкірої топ-моделі Мелані Шанклін... Зростаючи в багатій сім'ї (і будучи єдиною дитиною), хлопець сприймав світ як місце, де все, що не робиться, робиться для нього. Грем ...вступив у Королівський технологічний інститут на відділення медичної інженерії... Із собою він привіз типово американську любов до показного життя, ...і презентоване Джеромом Келлі на двадцятиріччя спортивне купе «Porsche Cayman»... Одного дня (навчившись приймати рішення) після п'ятої марної спроби захистити практичну роботу з молекулярної хімії Грем виматюкав професора Стефана Йоханссона, завершивши кар'єру медичного інженера. ...батько Грема перестав надсилати йому гроші...»¹⁰⁹. Як наслідок – вчинки Грема: щоб завоювати авторитет товаришів і прихильність дівчат він починає брехати, зокрема про те, що вміє керувати вертольотом: «З найпершого дня Левко заходився шукати способи для втечі. – Я поставив запитання, Греме: чи зможеш підняти «Colibri» в повітря, якщо випаде така нагода? Очі американця забігали. – Так, – проказав він. – Я на «Colibri» починав навчання... Все, що потрібно від тебе, янкі, – це підняти вертоліт, коли я буду готовий. Зрозумів? Очі Грема розширилися, але він ствердно кивнув... Зрозумів»¹¹⁰.

Зрештою, їм не вдається утекти з Паїтіті, щонайгірше – гинуть люди, зокрема і Сьома, як може здогадатися у фіналі читач, гине і сам Грем. Про почуття американця в кульмінаційний момент говорить сам автор, пояснюючи мотиви його вчинку: «...хотів здаватися кльовим, кращим, ніж насправді, тому що я лузер, кінчений невдаха, все моє ество вглибині забите комплексами, про які ви навіть не здогадуєтесь, а ви такі цілеспрямовані, впевнені в собі, ви РОЗУМНІ, чорт забирай, ви досягли всього самі, ваші батьки не платять за навчання в університеті,

¹⁰⁷ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 89.

¹⁰⁸ Там само. С. 53.

¹⁰⁹ Там само. С. 41.

¹¹⁰ Там само. С. 291–292.

а згодом ви матимете шикарні посади і відчуватимете задоволення, створюючи, вибудовуючи самих себе, досягаючи перемог, те задоволення, на яке я ніколи не заслуговував, бо я лузер, зі мною спілкуються лише через те, що я американець, і у мене “Porsche”, і батьки багаті, та навіть вони вважають мене лузером... а я лише хотів відповідати вашій компанії»¹¹¹.

Коментуючи поведінку Грема, автор вдається до морально-етичних відступів: «Так завше: людина до останнього сподівається на краще, не помічаючи, як павутиння власної брехні удавкою обкручується навколо горла. Під час нарад, що передували втечі, Грем було соромно, совість нещадно гризла його, сточувала нанівець, немов черви дерево, але в той же час чийсь вогкий голос шепотів над вухом: «Не дрейф, у них нічого не вийде». ...Тепер, дивлячись на колишніх друзів, мулат проклинав себе за безвільність. Він віддав би півжиття, щоб повернути час назад і вчасно зізнатись. Але час – то найбільш незговірлива штука у всесвіті, чий потік не підвладний навіть Богові»¹¹².

Другорядний персонаж, американець Айк «звалив з дому, подорожую. Мій старий після школи надумав запроторити мене до МІТ, навіть за перший курс заплатив, але воно мені... – хлопець витиснув криву усмішку і розвів руками. – Знаєш, мені той диплом треба, як друга дірка в задниці. То я й подався світами. Вже півроку дома не був. – Ти не схотів до МІТ? – Грем здивувався. Для багатьох ровесників Айка МІТ був недосяжною мрією. – Предки мають власну фармацевтичну компанію. Зараз справи не дуже, особливо через тиск з боку «Пфайзера», але старий все одно втирається, не хоче продавати. Для нього то справа всього життя, шариш? ...Словом, «Пфайзер» так чи інакше дотисне старого, і він продасть компанію. Грошей має вистачити до кінця життя. На біса мені вчитися? – Розумію... – протягнув Грем. – А зараз із бабками як? – Надсилають. – Айк самовдоволено хмикнув. – Куди вони дінуться? Це ж предки»¹¹³.

Напідпитку Нейт, товариш Айка, з мовчазної згоди усіх присутніх, легковажно застосовує спрей для захисту від ведмедів, чим спричинює важкий стан свого товариша, якого рятують Левко з Сьомою.

Портрет героїв (особливо негативних) яскраво розкриває їх внутрішню сутність: зовнішність карлика Амаро Кіспа виражає його моральне каліцтво: «З дальнього намету виборсався потворний карлик і заспішив до полонених. Коротун був непристойно бридким: приблизно

¹¹¹ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 458.

¹¹² Там само. С.459.

¹¹³ Там само. С. 119.

півтора метра зростом, горбатий, ноги криві. Левку ще не доводилося бачити настільки неадекватно збудованих людей... Та найбільше вражала голова. Сплюснута й витягнута, звіддала вона нагадувала «дзьобате» рицарське забрало... Зблизька проступили інші ганджі: заломисті пальці, почорнілі зуби, що скидалися на прогнилі пеньки, по-ведмежому завернуті ступні... Боженька дав маху, не до ладу склеївши хромосоми, і пігмей це усвідомлював. Розуміння читалося в його очах – миготливих, глибоко втоплених в очницях плямках кольору міцної кави, за свавіллям і скаженістю котрих таїлися гори розмаїтих комплексів»¹¹⁴.

Макс Кідрук у більшості своїх психотрилерів дуже скурпульозний у змалованні очей, які завжди у нього є дзеркалом душі або свідченням її відсутності. Вагомою характеристикою внутрішнього єства персонажів у «Твердині» також є їхні очі, на які автор систематично звертає увагу читача протягом усієї оповіді.

Очі Джейсона Х'юз-Коулмана: «Левко тихцем вивчав його, поволи усвідомлюючи, що сподіватись їм нема на що. Про це свідчили очі чоловіка. Вони безповоротно псували враження від нібито приязного лица. Безбарвні, водянисто-моторошні, з проникливими залякними зіницями, котрі, немов дві антрацитові скалки, прорізилися крізь очні яблука»¹¹⁵, «безбарвні, водянисто-моторошні»¹¹⁶; «Марко скинув голову і побачив холодні відблиски в очах сивочолого. Сріблясті диски райдужок якимось незвичайним чином робили очі мертвими: Х'юз-Коулман не вплидав на мертвяка, в той же час налитий сріблом погляд породжував ілюзію, що в нього вгніздилося щось неживе, бездушне, бездиханне, безформний демон, що керує тілом людини з далекого похмурого місця, куди не долітають нічії молитви»¹¹⁷; «райдужні оболонки чоловіка палахкотіли сріблом»¹¹⁸. Після спілкування з Коулманом та відвідин чорної кімнати «очі Сьоми пломенилися сріблом»¹¹⁹.

Очі рудого: «Українець рохнув, і борлак у нього сіпнувся. Попри півтемряву, що огортала рудого, він усвідомив, що зазирає в найстрашніші очі з усіх, які доводилося бачити до цього. Баньки рудоволого мали криваво-червоний колір. Моторошний ефект посилювався полум'яною облямівкою на повіках, що підкреслювала нездорове забарвлення кришталіків і створювала ілюзію кривавих підтьоків довкола очей. Розумом Лео усвідомлював, що очі цілком відповідають

¹¹⁴ Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С.272.

¹¹⁵ Там само. С. 274.

¹¹⁶ Там само. С. 365, 480.

¹¹⁷ Там само. С. 501.

¹¹⁸ Там само. С. 507.

¹¹⁹ Там само. С. 512.

волосся й бороді, що це лише витівка природи, причини у генах чоловіка, проте серцем відмовлявся осягати реальність того, що бачив. У півтемряві пабу очі здавалися червоно-чорними жаринам»¹²⁰, «криваво-червоні очі рудого»¹²¹; «Криваво-червоні очі підскочили і вп'ялись у пом'яте обличчя сивочолого»¹²².

Твердиня дивним чином діяла на тих, хто підпадав під її вплив: вона пробуджувала темні сторони людей: «Тут, на Паїтіті, відбувається багато дивних речей, як із каменями, так і... з людьми»¹²³. Навіть володіння золотом, якого було вдосталь у її надрах, було замало для вдоволення основного бажання – керувати світом – у чому зізнається Джейсон Сьомі. Коли ж це йому не вдається, він покінчує життя самогубством: «Все, чому він присвятив останні двадцять років життя, швидко і невідворотно котилося під три чорти, все, що мало сенс і примушувало сивочолого почуватись особливим (врешті решт – Обраним), провалювалось у прірву»¹²⁴.

Негативний вплив Твердині чітко усвідомлює Левко: «І що вже геть погано – ніхто з них не ламав голову над тим, чому за два дні вони стали чужими один одному»¹²⁵; «як ми до такого докотились? Через що це? ...Хлопець злився і водночас побоювався Семена через те, що у такий критичний момент, коли вони мали би згуртуватись і виступити разом проти спільної загрози, їх розвело на світлові роки один від одного»¹²⁶. Автор підводить читача до думки про важливість єднання людей перед обличчям зла, бо в цьому полягає екзистенційна сутність буття людини на Землі.

Одна з глав книги має назву «Дороги, що ми обираємо». Усіх своїх героїв Кідрук ставить у кризові ситуації, коли вони повністю розкривають своє істинне єство перед екзистенційним вибором. Відповідно, вдумливий читач починає аналізувати цей вибір, засуджуючи чи схвалюючи, що найголовніше – «приміряє» й замислюється над наслідками подібних учинків.

¹²⁰ TKідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с. С. 64.

¹²¹ Там само. С. 540.

¹²² Там само. С. 564.

¹²³ Там само. С. 359.

¹²⁴ Там само. С. 571.

¹²⁵ Там само. С. 346.

¹²⁶ Там само. С. 364.

3. Екзистенційна проблематика роману Макса Кідрука «Де немає Бога»

Саме екзистенційна проблематика є «нервом» усього тексту даного роману, свідченням чому слугує і сама назва, яка, по суті, є ключем до розуміння його змісту, зокрема і поясненням мотивації вчинків героїв. Символічним є й звернення митця до американського футболу (унесеного до книги рекордів Гіннеса як найінтелектуальнішої групової гри) – живого втілення шахів, за словами самого автора (див. далі рекомендовану презентацію). Сучасне суспільство дивним чином керується у своєму житті законами цієї гри: чітко прораховує ходи на шляху до перемоги, не гребуючи жодними хитрощами, адже головне – перемогти, бути кращим, а з іншого боку, як звикло виражатися людство, за законами виживання, властивими нібито лише тваринам, – виживає будь-якими шляхами найсильніший. Проте люди настирливо стверджують, що вони є вищими істотами на Землі, адже у них є мораль і релігія. Кідрук, спираючись на наукові праці (список яких він подає у післямові до роману¹²⁷), зокрема Франса де Вааля «Мораль без релігії. В пошуках людського у приматів» та «Виникнення альтруїзму та добродійності» Метта Рідлі, спростовує ці постулати: людина здатна втратити всі моральні якості в умовах екстремального виживання, якщо в її серці немає Бога. Жодні моральні, соціальні чи релігійні норми й закони не можуть гарантувати того, що в межових ситуаціях людина не перетілиться на хижого звіра. Проте, за законами еволюції моралі, у кожному із нас є те, що може спинити нас від цього. Тому роман не про авіакатастрофу, котра сталася через людську недбалість, що, на перший погляд, видавалася незначними дрібницями, а про людину і її поведінку у непридатних для життя умовах – Гашербрум VI, південно-західне сідло, щонайменше 5900 метрів над рівнем моря.

Семеро уцілілих першого класу: українка Анна Янголь (янгол? – Т.Ч.), яка опинилася у салоні першого класу випадково, завдяки співчутливому менеджеру авіакомпанії, (вона летіла до Бангкока, везла 30 тисяч доларів хабаря в українське консульство, щоб урятувати свого сина Артема, який, перебуваючи на заробітках у Москві, погодився перевезти чималу партію наркотиків до Таїланду заради можливості бути з жінкою, яку покохав). Анна «діяла так, як, на її думку, вчинила би будь-яка матір, – рятувала сина»¹²⁸, заради якого відмовилася від аспірантури у Швеції, заради якого украла гроші, зібрані для хлопців у АТО, заради якого померла. «...Навіть помираючи, вірила, що людство – це трохи більше за тонюсіньку плівку хімічного бруду на

¹²⁷ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 460–463.

¹²⁸ Там само. С. 417.

планеті... Вона робила так, як учинив би її батько. Спалювала рештки свого життя, щоб поховати Лоуренса... це не про Бога – це про повагу до того, ким ми є»¹²⁹.

Росіянин, пілот Єгор Парамонов, котрий долею випадку опинився на рейсі 341 пасажиром, щоб замінити у рейсі з Пекіну до Москви свого напарника, у якого померла дружина.

Гравець американської Національної футбольної ліги, 24-річний Лоуренс Грейс, ресивер – мажор, родина якого належала до вищого класу, улюбленець долі. Його батько – полковник Джонатан Грейс із пелюшок привчав сина, «що за Конституцією всі, певна річ, рівні, проте білий усе ж трохи рівніший за чорного»¹³⁰. Лоуренс втратив сенс життя, коли Брендон Бартон, «чорношкірий нікчема» із небагатої сім'ї, став на заваді «ЙОГО» перемоги в Супербоулі. Лоуренс навіть не здогадувався, що саме він своїм презирливим ставленням до Бартона, насамперед образливими словами про його покійного батька, додав Брендону сил і наснаги до перемоги. Лоуренс летів до Пекіна на собачі бої, він був переповнений почуттям ненависті і його збуджувала жорстокість собак, які виборювали собі життя, а своїм господарям перемогу.

Найвідоміший політик Баварії, 44-річний Олівер Моргенштерн, який ненавидів політику, мріючи стати письменником, займався нею, бо батько хотів, щоб син продовжив його справу, а після смерті батька через позицію коханої дружини Турід: «...якщо ти не робиш чиясь життя кращим, отже, ти марнуєш час»¹³¹. Після безглуздої смерті дружини від золотистого стафілококу у надсучасній клініці Німеччини, коли жодні гроші й здобутки цивілізації не змогли її врятувати, Олівер втратив сенс життя (навіть думав про самогубство) і став маріонеткою Клауса Волкенхорста, свого радника, який переконував його, що будь-якими шляхами він має очолити уряд Баварії, щоби робити добро. Проте Олівер неодноразово замислювався, чи варто робити добро недобрими шляхами? Помираючи, він згадав слова свого батька «у житті кожного існує лінія, перетнувши яку, ми вже не можемо змінитися... Раптом ті слова – тільки жалюгідна відмовка, якою Гельмут Моргенштерн прикривав власну зневіреність і небажання змінюватися?»¹³². Олівер усвідомив, що це останній його шанс перетнути свою лінію антилюдяності – і він рятує життя Лейли, віддавши їй останню воду.

¹²⁹ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 434.

¹³⁰ Там само. С. 86.

¹³¹ Там само. С. 390.

¹³² Там само. С. 318.

Ізраїльтянка Гелен Горовіц, лікар-трансплантолог, утікала від свого чоловіка – Дені Берковича, який 2006 року переїхав з Донецька до Ізраїлю, поплатився за халатність роботою, після чого займався нелегальною поставкою органів для трансплантації із Сирії. Коли Гелен зрозуміла, що відбувається, і відмовилася оперувати, він почав її бити й намагався задушити¹³³.

Символічно, що серед героїв є папський кардинал – Дюк Апшоу. Саме його поведінка шокує читача найбільше, адже той, хто має служити Богу й людям, деградує найбільше, стає найстрашнішим у своєму бажанні вижити будь-якою ціною, навіть ціною життя маленької Лейли, яка на початку роману інтуїтивно посміхнулася й заговорила до нього¹³⁴.

Кардинал Бернард Френсіс Лоу, який десятиріччями покривав священників-педофілів, став прототипом Дюка. Порожнеча і байдужість прочитувалися в очах Апшоу. Замовчування як свідчення байдужості – нехай твориться зло, а я буду осторонь – така життєва позиція є гріховною для кожної людини. Кардинал з цим жив спокійно. Можемо констатувати, що байдужість і бездіяльність є найбільшим гріхом Апшоу, саме вони перетворили у фіналі кардинала на звіра: «...не чіпати іноді краще, ніж боротися»¹³⁵, «тактика замовчування, на відміну від інших спархій, тут спрацювала»¹³⁶. Коли Парамонов почав душити Анну, вона чекала, «що втрутиться Апшоу, проте кардинал, хоч і сидів за два кроки від них, не поворухнувся»¹³⁷. Опинившись у смертельній небезпеці, перед екзистенційним вибором – життя чи смерть, добро чи зло – він егоїстично шукає виправдання своїм нелюдським вчинкам (зіштовхує у прірву Анну, яка намагалася завадити йому вбити Лейлу, щоб теплом її тіла розтопити у пляшці сніг і здобути життєво необхідну воду). Читачеві, на перший погляд, може видатися несправедливим, що автор залишає Дюка живим і практично неушкодженим. «Він повертався до міст із величними церквами та височенними будівлями зі скла, міст, усіяних різноколірними вогнями та просякнутих огидною темрявою, міст таких прекрасних і таких брудних водночас... Повертався туди, де давно немає Бога. Розказувати про те, що таке Бог»¹³⁸, – фінальна репліка роману звучить як застереження людству. Проте живою залишилася і маленька Лейла – надія на спасіння є.

Можемо констатувати, що у кожного з героїв є свої «скелети у шафі»: Дюк Апшоу роками закриває очі на священників-педофілів у

¹³³ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 392.

¹³⁴ Там само. С. 75–76.

¹³⁵ Там само. С. 70.

¹³⁶ Там само. С. 71.

¹³⁷ Там само. С. 386.

¹³⁸ Там само. С. 459.

ввіреній йому єпархії; Олівер Моргенштерн під впливом свого радника Клауса Волкенхорста погоджується на створення відеоролика, який демонструватиме його людяність, жертвами чого стають 11 цуценят; Анна викрадає гроші, зібрані для воїнів АТО, щоб врятувати сина – невдаха Артема, який покинув елітний навчальний заклад і у той час, як його батько добровольцем захищав Батьківщину на передовій, пішов прислужувати московським багатіям; Гелен, обдурена власним чоловіком, трансплантує незаконно отримані ним людські органи: «її саму в Ізраїлі вважають злочинницею, а винна вона лише в тому, що намагалася рятувати людей»¹³⁹, Лоуренс Трейс як утілення вияву крайнього егоїзму та соціальної нетерпимості до людей іншої раси і Єгор Парамонов, який, на нашу думку, спокутує гріхи свого батька. Усіх їх об'єднує один недолік – так чи інакше, за власною волею чи поза нею, але всі вони брешуть (собі, своїм близьким, одне одному і загалом людям). Долею випадку вони опиняються на одному літаку, який вважаємо метафорою нашого грішного світу.

Автор будує свій роман за законами інтелектуальної гри, що визначає шлях його інтерпретації на засадах діалогу «автор – герой – читач». У рецензії члена журі Марти Шокало на книжку Макса Кідрука «Де немає бога», яка увійшла до довгих списків Книги року ВВС-2018, зазначено, що Кідрук пише для масового читача¹⁴⁰. Не можемо погодитися з даним твердженням, адже автор вимагає неабияких інтелектуальних зусиль від читача: чималий відсоток тексту має науково-публіцистичне забарвлення – відомості з авіаційної інженерії, теорії еволюції світу, фахові деталі американського футболу тощо. Проте, незважаючи на емоційне переважання в романі відчуття страху (у цьому цілком погоджуємося з Мартою Шокало), важливо, щоб сучасний читач прийняв умови цієї інтелектуальної творчої гри і дочитав його до кінця.

Автор у цій грі є наставником читача, своєрідним поводителем, тому можемо констатувати, що презентації¹⁴¹ книги Кідруком перед читацькою аудиторією є необхідною позасюжетною і позатекстовою частиною роману, коли автор частково розкриває карти перед читачем, спрямовуючи його у потрібному напрямку, надаючи підказки для розгадування логічних ланцюжків, якими пов'язані герої, та пропонуючи власне живий діалог своєму читачеві: «Я читаю всі відгуки і з сумом

¹³⁹ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 418.

¹⁴⁰ Шокало Марта. Книга року ВВС: Сімнадцять відтінків страху, або У полоні Кідрука. URL: <https://www.bc.com/ukrainian/features-46208044> (дата звернення: 5.07.2021).

¹⁴¹ Кідрук Макс. Де немає Бога: повний відеозапис презентації Макс Кідрук «ДЕ НЕМАЄ БОГА». URL: https://www.youtube.com/watch?v=bOi1h-XbJWA&ab_channel=MaxKidruk (дата звернення: 5.07.2021).

зазначаю, що багато хто з читачів не здогадується про існування цих зв'язків, щоб цікавіше розгадувати текст роману як ребуси». Перший ланцюжок Парамонов – Анна розкриває сам автор: сусідка Єгора, Алія, яка подобається йому, є тією жінкою, заради якої син Анни погоджується перевезти наркотики і опиняється у в'язниці. Отже, саме Алія опосередковано стає причиною того, що Анна Янголь опиняється на літаку.

Єгор – Зоя Рідевальд – Анна. Рудувате волосся Анни нагадало Єгору Зою (єдина із його коханок, до якої він мав справжні почуття), яка загинула у літаку, котрий, прийнявши за український, збили російські бойовики у червні 2014 року¹⁴². Кілька місяців у своїх снах Єгор намагався врятувати Зою: спочатку відмовляє її летіти тим рейсом, зрештою погоджується сісти на літак замість неї. Реальність стала страшнішою за нічні видіння. Парамонов намагається допомогти дітям, рятує Лейлу, перенісши її до салону першого класу, відстоює право на порятунок Олівера, робить усе можливе, щоб усі залишилися живими. Проте сам помирає.

Деня Беркович, чоловік Гелен Горовіц, – його одноклассник Слава Ситник (Лускунчик), бойовий побратим Влада Янголья. «Вочевидь, щось трапилось, щось достатньо вагоме, аби примусити його (Славу Ситника – Лускунчика – Т. Ч.) перейти лінію розмежування та стати контрактником ЗСУ. ...доки йому не зірве дах і він не вийде зі сховку просто під снарядами»¹⁴³; «Лускунчику було трохи за сорок, родом із Ясинуватої, жив у Донецьку...»¹⁴⁴. Про причину читач дізнається з роздумів Дені: Ситник пішов на війну, щоб врятувати свого сімнадцятирічного племінника, утримуваного в міністерстві держбезпеки ДНР, і загинув. У той час Деня Беркович в Ізраїлі, втративши через професійну недбалість офіційну роботу, збагачувався за рахунок незаконного постачання людських органів із Сирії.

Дюк Апшоу – його сестра Таманта – Брендон Бартон. Дюк згадує своє дитинство, рішення віддати життя служінню Богу саме через сестру Таммі, яка єдиною залишилася живою і неушкодженою після автокатастрофи шкільного автобуса після того, як він, граючись, охрестив її у річці (підрісши, Таманта зі своїм чоловіком напилися, вдерлися на вечірку, «де два десятки афроамериканців святкували день народження восьмирічного хлопчика. Таммі махала прапором конфедератів і вигукувала расистські гасла, її чоловік погрожував усім ножем... Апшоу примружився, згадуючи ім'я малого... Брендон

¹⁴² Кідрук Макс. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 59.

¹⁴³ Там само. С. 121.

¹⁴⁴ Там само. С. 119.

Бартон...Таммі отримала 15, а її чоловік – 20 років ув'язнення... Таманта повісилася на вікні своєї камери...»¹⁴⁵.

Дюк Апшоу – його сестра Таманта – Валерій Парамонов (батько Єгора). Роздуми Апшоу: «Бог спочатку врятував її, а тоді дозволив скотитися на самісіньке дно... Його сестра не мала дітей і навряд чи за п'ятдесят років зробила хоч щось, що дало б змогу назвати її життя змістовним»¹⁴⁶. Таким же було і життя Валерія Парамонова. «Бог завжди вказує шлях. Господь привів до нього росіянина, Господь зробив так, аби той розповів про свого батька, про те, як той вижив у горах, а потім потурбувався, щоби він, Апшоу, згадав про Таммі... Потрібно відліти, хай чого це вартуватиме, бо лише тоді все матиме сенс: і смерть його сестри, і життя Єгорового батька»¹⁴⁷, – знайшов собі виправдання Апшоу.

Лоуренс Грейс – тренер Білл Вентрон – Брендон Бартон. Тренер був добрим психологом і вмів бачити за номерами гравців реальних людей. Перед початком вирішальної гри він випускає на поле нікому не відомого Бартона, даючи йому установку: «Виходиш проти Грейса... не існує такої речі, як зовнішній тиск... це все у твоїй голові... думай,... заради кого ти це робиш,... інакше це просто довбана гра з м'ячем»¹⁴⁸.

Смислово вагомою для розуміння героїв твору є схема зв'язків між ними, представлена автором: митець акцентує на тому, що фігури персонажів є непропорційними і нерівнозначними (і віалізує це на слайді), оскільки їх розмір пов'язаний із значимістю їхньої історії в романі. Найбільш вагомими є фігури Брендона Бартона (отже, історія його взаємин з батьком) та Анни Янголь, далі фігура кардинала Люка Апшоу, рівнозначними є фігури Єгора Парамонова та Олівера Моргенштерна, наступна Гелен Горовіц і найменшою – маленька Лейла. Не випадково фігура Лоуренса Грейса зовсім відсутня, є лише його ім'я: цей персонаж – абсолютний егоїст, чим він повністю ізолював себе від світу людей. Він до кінця думав лише про себе: визвірився на Лейлу через те, що дівчинці, на його думку, давали забагато води, «очманіло гамселив небіжчика ногами»¹⁴⁹, вважаючи, що Олівер випив усю воду. Він ступив у провалля, вважаючи, що ловить м'яч: «...крок уперед, і ти на вершині світу!»¹⁵⁰.

У романі спостерігаємо дві моделі виховання: росіянин Єгор Парамонов ріс із батьком-альпіністом, якого покинула дружина, а він

¹⁴⁵ Кідрук Макс. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 422.

¹⁴⁶ Там само. С. 424.

¹⁴⁷ Там само. С. 426.

¹⁴⁸ Там само. С. 351.

¹⁴⁹ Там само. С. 324.

¹⁵⁰ Там само. С. 340.

знущався із власного сина, щоб помститися їй, і фізично, і морально гнобив Єгора¹⁵¹. Саме батько мучив малолітнього Єгора деталями звірячого убивства одне одного членами експедиції під час невдалого сходження на пік Перемоги заради виживання, де вижив він один – Валерій Парамонов.

Брендон Бартон, афроамериканець, батька якого також покинула дружина, і Том Бартон, не зумівши стати для сина авторитетом для наслідування, пожертвував своїм життям: коли він зрозумів, що словами не може врятувати сина від хибного шляху, не може спрямувати його в потрібному напрямку, скерувати до мети стати чемпіоном, навмисне увів смертельну дозу героїну, щоб зупинити сина, показавши, що наркотики – це смерть. Тому саме жертвна любов батька стала головним стимулом для хлопця, якому вдалося зробити неможливе на перший погляд для людських можливостей, щоб перемогти.

У згаданій презентації Кідрук неодноразово звертається до своїх читачів, наголошуючи, що авторові завжди приємно, коли читачі акцентують саме на тих моментах тексту, на яких хоче акцентувати автор. Таким моментом у даному романі є передсмертний лист Тома Бартона до свого сина: «...якщо любиш мене, ти підеш іншим шляхом... і пам'ятатимеш мене... і пам'ять про мене буде тим, що примусить тебе ставати кращим»¹⁵².

«Пам'ять. Ось що важливіше за життя. Завдяки пам'яті ми змінимо Всесвіт»¹⁵³ – передсмертні думки Анни, звернені, на нашу думку, саме до читачів.

Не менш вагомими, вважаємо, є екзистенційні відчуття і роздуми Гелен Горовіц: «її гноїло зсередини питання: що з дівчинкою? Тією, яку вона так і не прооперувала. ...Гелен драгувало рефлексивне усвідомлення фундаментальної недовершеності буття, через яку та мала сконала від термінальної стадії ниркової недостатності, не доживши навіть до десяти років, через яку Лейла замерзає..., через яку доводиться відбирати життя, щоб урятувати когось іншого?»¹⁵⁴. Можемо стверджувати, що це питання є одним із багатьох, на які автор пропонує пошукати відповіді читачам: чому люди часто роблять всупереч своїм переконанням і бажанням, чи має право цей вибір бути антигуманним? Прикладом такої відмови від себе справжнього і наслідки такого вибору можемо проілюструвати поведінкою Олівера: «...урочисті прийоми, наперед підготовлені виступи, штучні посмішки

¹⁵¹ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 371.

¹⁵² Там само. С. 454.

¹⁵³ Там само. С. 434.

¹⁵⁴ Там само. С. 419.

на камеру – усе це викликало у хлопця несвідоме почуття огиди»¹⁵⁵, проте він продовжував іти шляхом, яким його вели проти волі: «Невже Олівер не розуміє ..., не усвідомлює, що приречений працювати з ним так довго, як йому, Клаусу, заманеться, і робити все, що він накаже»¹⁵⁶.

Прагматизм буття сучасного суспільства передається матеріалізацією людських чуттів за допомогою художніх засобів. Наведемо кілька прикладів найяскравіших у даному контексті метафор, пов'язаних із характеристикою героїв. Анна: «думки про запізнення на рейс до Бангкока наповнювали тіло зловісним мерехтінням»¹⁵⁷, «страх гриз її за ребра»¹⁵⁸, «нутроці залило мертвотно холодною млістю»¹⁵⁹, «запитання виявилось слизьким, як масло, і постійно вислизало ковзаючи назад до свідомості»¹⁶⁰, «ця думка ніби прогризла діру в її свідомості, крізь яку потоком ринули спогади»¹⁶¹, «Анна знепритомніла... просто коли усвідомлення, що її шанси вчасно дістатися до Бангкока стрімко скочуються до нуля, ...у мозку ніби спрацював запобіжник, і нервова система відімкнулася»¹⁶², «ридання вирвалися так швидко й несамовито, немов у Анниних грудях розбилася на друзки величезна посудина зі слизьми»¹⁶³, коли вона почула від українського посла в Таїланді, що її сина за перевозку важких наркотиків можуть засудити до смерті, а за 30 тисяч доларів його, можливо, можна врятувати, «сльози обпальовали Анні очі»¹⁶⁴; чоловік Анни – Влад: «Після трьох місяців на полігоні та майже чотирьох у багнистих окопах на «передку» слова просто відмовлялися виходити з рота... Слова в той момент перестали існувати, думки руйнувалися, розпадалися на шматки, які вперто не бажали збиратися до купи»¹⁶⁵, «мовчанка скувала їх густим чорним желе... зовні чоловік не змінився, проте нутроці неначе обілляли гасом і підпалили»¹⁶⁶, «у цьому місці тканина пам'яті стонщувалася»¹⁶⁷, «зараз задушиш своєю мовчанкою... Що ти думаєш про мене! Про те, що твій син на заробітках у Москві, доки ти воюєш із росіянами!»¹⁶⁸ (Артем

¹⁵⁵ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 135.

¹⁵⁶ Там само. С. 143.

¹⁵⁷ Там само. С. 25.

¹⁵⁸ Там само. С. 39.

¹⁵⁹ Там само. С. 46.

¹⁶⁰ Там само. С. 106.

¹⁶¹ Там само. С. 108.

¹⁶² Там само. С. 194.

¹⁶³ Там само. С. 410.

¹⁶⁴ Там само. С. 122.

¹⁶⁵ Там само. С. 110.

¹⁶⁶ Там само. С. 118.

¹⁶⁷ Там само. С. 120.

¹⁶⁸ Там само. С. 116.

до батька); Єгор Парамонов: «іраціональний страх повертався, щоб уп'ястися в його спину своїми кігтями»¹⁶⁹, «відчуття провини затопило груди»¹⁷⁰, «свідомість була немовби потріскана»¹⁷¹, «у животі замість радісного тепла важчала чимала металева куля»¹⁷², «непроникна завіса, за якою Єгор ховав спогади, стоншилася, по ній розповзалися дірки»¹⁷³, «спогади були неначе ракова пухлина у свідомості»¹⁷⁴ (найгірше, що ця ракова пухлина поширилася і на Дюка Апшоу, який, почувши страхітливую оповідь про те, як вижив єдиний з 14 осіб батько Єгора, убиваючи заради свого спасіння своїх друзів – *Т. Ч.*), «Парамонову здавалося, наче холод пожирає груди зсередини, і понад усім цим розкинула чорні крила спрага... страх роздув серце до розмірів футбольного м'яча»¹⁷⁵, «повітря між ними неначе просякло отрутою» і Анні здалося, «що хтось насипав у груди холодної землі»¹⁷⁶; кардинал Дюк: «спогади почали впливати із закапелків свідомості, наче вихоплені променем ліхтарика речі на темному горищі»¹⁷⁷, «на світло-сірі очі, які ще мить тому приязно всміхалися, лягла тінь порожнечі»¹⁷⁸, «його водянисто-сірі очі неспокійно промацували обличчя росіянина, й Анна відчула, як у животі холодним кублом зсідається безпричинний страх»¹⁷⁹, Дюк Апшоу нагадував пластмасового андроїда... очі..., немов у якоїсь божевільної ляльки. Анна відразу збагнула: погляд. Щось скоїлося із його поглядом. Він немовби спорожнів усередині... серце Анни скрипнуло гальмами. Вона почувалася так, ніби кардинал хлопнув їй в обличчя кислотою»¹⁸⁰ (Анна не дозволила Апшоу розрізати черево Парамонова, щоб розтопити сніг, хоча Єгор хотів задушити її – *Т. С.*), «він придушував, зминав простір перед собою»¹⁸¹, «за його очима немовби ховалася діра, що розчиняла у своїй непроникності її крики»¹⁸²; Лоуренс: «в Лоуренсовій голові спалахнув вогник ненависті»¹⁸³, «Лоуренс... шматками видирав із мозку спогади, та це не допомагало позбутися

¹⁶⁹ Кідрук Макс. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 125.

¹⁷⁰ Там само. С. 229.

¹⁷¹ Там само. С. 297.

¹⁷² Там само. С. 329.

¹⁷³ Там само. С. 365.

¹⁷⁴ Там само. С. 367.

¹⁷⁵ Там само. С. 382.

¹⁷⁶ Там само. С. 384.

¹⁷⁷ Там само. С. 69.

¹⁷⁸ Там само. С. 76.

¹⁷⁹ Там само. С. 372.

¹⁸⁰ Там само. С. 388.

¹⁸¹ Там само. С. 427.

¹⁸² Там само. С. 429.

¹⁸³ Там само. С. 84.

огидного відчуття безсилля та приреченості»¹⁸⁴, «між грудьми та животом поступово загусала вже звична для останніх тижнів важкість від роздратування... спогади про 51-й Супербоул немовби звили кубло з реп'яхів у напрочуд віддаленій частині його мозку, в потемках, звідки він не міг їх видерти»¹⁸⁵, «м'язи аж поколювало від захвату, в грудях немовби лускали теплі бульбашки»¹⁸⁶, «слово (батько – Т. Ч.) скалкою застрягло в мозку»¹⁸⁷, «над шоломами зависла мало не на дотик відчутна пелена страху»¹⁸⁸, «розпорів деренчливим, істеричним криком повітря»¹⁸⁹, «істерично шипів американець»¹⁹⁰; Олівер: «Олівер мовчав... і водночас він дещо збентежився, так ніби щойно збагнув, що сморід надходить від нього, що це він гниє зсередини»¹⁹¹, «Олівера охопив неймовірний, майже відчутний на дотик смуток»¹⁹², усвідомлення смерті дружини Олівера «впорскувало в його тіло нову порцію виснажливо гострого відчаю»¹⁹³, «його слова лише дряпали поверхню мозку, не проникаючи досередини»¹⁹⁴, «він думав про Турід так часто, ...що спогади зрештою немовби протерлися і стали прозорими»¹⁹⁵, «Олівер успішно вдавав, ніби забув, ...як одне за одним гинуть одинадцять цуценят, але ті думки нікуди не зникли та весь цей час немовби гнили у нього всередині»¹⁹⁶; Клаус: «завжди мав нитки, за які міг смикнути, аби владнати ситуацію»¹⁹⁷ [1, с. 143].

Так, зокрема, письменник використав **антропонімічну метонімію**, замінюючи імена героїв їх національною приналежністю, – «росіянин» замість Парамонов, «українка» замість Анна, «німець» замість Олівер, «американець» замість Лоуренс¹⁹⁸; професією – «пілот» замість Парамонов, «радник» замість Клаус¹⁹⁹; назвою позиції в команді в американському футболі «ресивер» та «корнербек» замість Лоуренс і

¹⁸⁴ Кідрук Макс. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 85.

¹⁸⁵ Там само. С. 148.

¹⁸⁶ Там само. С. 155.

¹⁸⁷ Там само. С. 161.

¹⁸⁸ Там само. С. 162.

¹⁸⁹ Там само. С. 323.

¹⁹⁰ Там само. С. 330.

¹⁹¹ Там само. С. 133.

¹⁹² Там само. С. 135.

¹⁹³ Там само. С. 141.

¹⁹⁴ Там само. С. 221.

¹⁹⁵ Там само. С. 302.

¹⁹⁶ Там само. С. 318.

¹⁹⁷ Там само. С. 143.

¹⁹⁸ Там само. С.: 52, 66, 125, 187, 194, 195, 218, 225, 242, 251, 270, 272, 327 тощо.

¹⁹⁹ Там само. С.: 126, 143, 248 тощо.

Брендон²⁰⁰; сприйняття людей Лоуренсом – «полукровка» Олівер, «чорношкірий корнер» Бартон²⁰¹.

Епітети: «порожні очі»²⁰² Гельмута, батька Олівера, «після смерті дружини Оліверу почало здаватися, нібито він проживає чиясь чуже, геть позбавлене сенсу, пустопорожнє життя»²⁰³, «кислий вираз» і «погаслий погляд»²⁰⁴ Олівера; Лоуренс: «якщо то була посмішка, то, певно, найгірша на світі»²⁰⁵, «єхидна посмішка»²⁰⁶, «спогади були тьмяними й невиразними, наче вкриті товстим шаром криги»²⁰⁷, «невиразний, неначе розмоклий голос»²⁰⁸; син Анни Артем: «тупився в неї порожнистим відчуженим поглядом»²⁰⁹; очі у Влада «були порожніми, немовби п'ятнадцять тижнів на війні спалили вцент запас його емоцій»²¹⁰; «обличчя (Анни) бліде, вицвіле, немовби рештки графіті на облупленій стіні»²¹¹; «чорношкірий нікчема з теплою півусмішкою»²¹²; «вони в літаючій труні»²¹³; «вицвілий погляд»²¹⁴ Апшоу, «чоловік зі зморшкуватим, укритим чорними плямами лицем і моторошно-безбарвними очима»²¹⁵, «гавкаючий кашель... кривава слина», «його очі здавалися безбарвними»²¹⁶; «чорна каламуть (очей Кахи – Т. Ч.) немовби засмокувала зіниці досередини, і через неї очі ставали начебто порожніми. Така сама порожнеча зяяла в очах Муси, Чингіза та дев'ятнадцятирічного Нефьодова (так званих друзів Артема, які й умовили його перевезти груз через кордон – Т. Ч.)»²¹⁷; «обличчям Парамонова блукала блаженна напівусмішка людини, що випручалася з кігтів підфарбованого багрянцем жакіття... Єгорові крики раптом стали якимись зовсім тваринячими»²¹⁸; «холодний і байдужий Всесвіт»²¹⁹.

²⁰⁰ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С.: 80, 85, 88, 90, 94, 144, 147, 151 тощо.

²⁰¹ Там само. С.: 145, 148, 152 тощо.

²⁰² Там само. С. 138.

²⁰³ Там само. С. 140.

²⁰⁴ Там само. С. 142.

²⁰⁵ Там само. С. 144.

²⁰⁶ Там само. С. 147.

²⁰⁷ Там само. С. 151.

²⁰⁸ Там само. С. 230.

²⁰⁹ Там само. С. 114.

²¹⁰ Там само. С. 118.

²¹¹ Там само. С. 147.

²¹² Там само. С. 174.

²¹³ Там само. С. 202.

²¹⁴ Там само. С. 229.

²¹⁵ Там само. С. 403.

²¹⁶ Там само. С. 431.

²¹⁷ Там само. С. 295.

²¹⁸ Там само. С. 360.

²¹⁹ Там само. С. 433.

Порівняння: «обличчя Лоуренса стислося до вперто виставленого підборіддя, що надавало йому хижого, по-звірячому лютого вигляду»²²⁰, «очі – дві блідо-зелені крижинки»²²¹, «спогади, неначе скинутий зі сходів килим, розгорталися самі собою»²²², «очі розплилися мутними озерами»²²³; «дихаючи, мов пес, він (Дюк Апшоу – *Т. Ч.*) роззирнувся»²²⁴, «Апшоу... втупився совиним поглядом у Лейлу... очі набули застиглого скляного блиску, ставши схожими на вікна покинутого будинку... мозок занімів так само, як і руки»²²⁵, «очі були мертві, наче в опудала»²²⁶, «верхня губа відкопилена, наче у скаженого пса»²²⁷, «очі неначе заслав туман, думки нагадували клубок заплутаних ниток»²²⁸; Гелен Горовіц «почувалася наче віціллий із потонулого корабля, якому ніяк не вдається догребти до берега»²²⁹; «Він говорив тихим, ласкавим голосом, немовби гладив пальцями її шкіру»²³⁰ (Влад Янголь до дружини – *Т. Ч.*); «Клаус обіймав його (Олівера – *Т. Ч.*), мов камінь»²³¹; «Олівер був податливим, як розм'який на сонці шоколад, ...але став упертим і не передбачуваним»²³²; «вигляд у Брендона був наче в дитини»²³³; «Анна тихцем, як чимось засмучена дитина, зітхнула... спогади п'явками чіплялись за шкіру»²³⁴; «завішені хмарами та пом'якшені п'явкою гори довкола них нагадували купи сиріої землі з ще не закопаної могили»²³⁵.

Отже, можемо стверджувати, що усі художні засоби чітко окреслюють характер і внутрішню сутність персонажів, готуючи читача до можливих моделей їх поведінки. На особливу увагу заслуговують художні засоби на позначення «порожніх очей», що в даному контексті можемо вважати алюзією на «Порожніх людей» Томаса Еліота.

Концептуально вагомими для розуміння ідеї та проблематики тексту є епіграфи, яких у романі вісім. Зупинимося на кількох із них, які є особливо важливими в контексті нашого дослідження. Починається роман двома епіграфами: «...Небезпека на людину чатує там, де немає

²²⁰ Кідрук М. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 82.

²²¹ Там само. С. 83.

²²² Там само. С. 90.

²²³ Там само. С. 162.

²²⁴ Там само. С. 424.

²²⁵ Там само. С. 426.

²²⁶ Там само. С. 427.

²²⁷ Там само. С. 429.

²²⁸ Там само. С. 430.

²²⁹ Там само. С. 101.

²³⁰ Там само. С. 112.

²³¹ Там само. С. 142.

²³² Там само. С. 143.

²³³ Там само. С. 154.

²³⁴ Там само. С. 252.

²³⁵ Там само. С. 363.

Господа...» (Жозе Сарамаго. Євангелія від Ісуса Христа); «Who cares if one more light goes out / In a sky of a million stars?» (Linkin Park. One More Light) – «Кого хвилює, якщо згасне ще один вогник / У небі, де мільйон зірок?» (Linkin Park, пісня «Ще одне світло», 2018); «...Втручатися в політ означало втручатися в Божі справи» (Джуліан Бернз. Рівні життя); «I don't hear no choir, all I see are liars / Is there someplace other than this, maybe somewhere higher? Deuce. World On Fire» – «Не чую ніякого хору, довкола самі брехуни, / Чи є десь іще інше місце, може, десь там вище?» (Deuce, пісня «Світ у вогні». 2017). «Точність визначень – це ілюзія, адже мова людей далека від досконалості, і справа не в тім, що нам бракує слів для того, щоб виразити любов, справа в тому, що слів вистачає, а любові нема» (Жозе Сарамаго. Євангелія від Ісуса Христа).

Як бачимо, епіграфи слугують лейтмотивом до кожного розділу і становлять цілісну й завершену концепцію буття героїв у романі та підводять читача до розуміння головної ідеї твору: світ, де немає Бога й любові, співчуття й альтруїзму та емпатії, де панує брехня й байдужність, приречений.

Ще однією особливістю ідіостилю Макса Кідрука є наявність у його книгах переліку музичних творів, рекомендованих для прослуховування під час прочитання. «One More Light» Linkin Park – ця музична композиція ідеально відповідає атмосфері роману «Де немає Бога», за словами самого автора (до її інтерпретації повернемося у висновках до нашого дослідження).

У контексті роману виокремлюємо три філософські метафори світу, які характеризуються різними моделями людської поведінки: американський футбол як найбільш інтелектуальна групова гра – своєрідна матеріалізація гри в шахи – від кожного члена команди залежить результат, кожен повинен якісно виконувати свою місію і максимально реалізовувати свої здібності, талант і можливості як інтелектуальні, так і фізичні. Сучасне суспільство грає за своїми правилами, які, на жаль, не мають нічого спільного із етикою, релігією та мораллю і чим далі більше нагадують жорстоку боротьбу за виживання. Проте кожна людина обирає сама, яке місце у цій грі вона буде займати і за якими правилами вона буде грати «не тому, що мусите, а тому, що так хочете» (квотербек Джаред)²³⁶. Собачі бої, де є лише один закон – виживання, та літака у небі, політ якого може завершитися не завжди щасливо. На літаку знаходилося не менше ніж три десятки дітей різного

²³⁶ Кідрук Макс. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 165.

віку. «Дитячий тиждень... Кожна дитина в супроводі дорослого може полетіти до Пекіна за один долар»²³⁷ – і всі вони загинули.

Отже, пообразний аналіз персонажів та дослідження ідіостиліо митця дали підстави виокремити в романі три метафори світу та моделі поведінки людини в умовах межової ситуації. Проте уважаємо, що подальше дослідження роману у запропонованому аспекті є перспективним, адже дозволить продовжити інтерпретаційний ряд утілених у романі філософсько-етичних концепцій світу та буття людини у ньому.

ВИСНОВКИ

У проаналізованих нами творах представлена екзистенційна проблематика боротьби добра і зла, людського вибору та відповідальності за нього. Спасіння людей можливе лише через відкриття істини у власній душі – перемогти зло у світі можна шляхом його подолання у власному серці. Бездіяльність – теж злочин: не опираючись злу, ми сприяємо його примноженню. Але тільки від самої людини залежить, чи виявить вона волю до перемоги світла над темрявою. Кожен з нас так чи інакше завжди постає перед таким екзистенційним вибором. Митці ж ставлять питання про нашу особисту спроможність зробити в житті щось, що може зупинити рух зла у світі.

Метафора роману «Твердиня» – сприймається нами як екзистенційна філософська категорія: кожна людина є Твердинею-термітником, яка ховає у своїх надрах білу й чорну кімнати (знову-таки метафоричне утілення добра і зла, божественного та диявольського). Протягом життя людина вибудовує свій термітник особисто через посередництво релігії, філософії, освіти, досвіду, практики або ж і бездіяльності, інертності. У межових ситуаціях, постаючи перед необхідністю екзистенційного вибору, ми не можемо бути наперед упевненими, яка саме наша «кімната» відкриється світові. Проте ми мусимо думати про це, а головне, пам'ятати про особисту відповідальність за свій вибір. Наш екзистенційний вибір не залежить від рівня нашої освіти: можна бути науковцем світового рівня, проте, як зрілий науковець Джейсон, спрямувати свої знання на знищення не лише власної сутності, а щонайгірше – знищення й нашого оточення. А можна залишатися щирим, імпульсивним, здатним на справжні емоції та вчинки, як Левко Бартош, та залишитися Людиною.

У романі «Де немає Бога» літак, який потрапив у автокатастрофу, є метафорою сучасного світу. Людство – пасажери літака, який кожної миті через чиюсь помилку чи байдужість може загинути: хтось летить

²³⁷ Кідрук Макс. Де немає Бога. Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с. С. 89.

першим класом, хтось – бізнес, хтось – економ, проте всі в одному небі і на одній землі.

То чи маємо ми право бути байдужими? Саме це питання, на нашу думку, є найголовнішим, його має задати собі кожен. Про це свідчить і один з епіграфів: «Кого хвилює, якщо згасне ще один вогник / У небі, де мільйон зірок? (Linkin Park, пісня «Ще одне світло», 2018). Варто нагадати рефрен цієї пісні: «Мені важливо».

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження творчості сучасних українських письменників є безперечною. У пропонованому дослідженні здійснено інтерпретацію екзистенційної проблематики технотрилерів Макса Кідрука «Бот: Атакамська криза» (2012) та «Бот: Гуаякільський парадокс» (2015), психотрилеру з елементами криптоісторії «Твердиня» (2013) й психологічного роману «Де немає Бога» (2018). Проаналізовано ідіостиль митця. Доведено, що екзистенційна проблематика є ключовою у творах Макса Кідрука, побудованих на засадах інтелектуальної гри-діалогу «автор – герой – читач».

Можемо констатувати, що поєднання наукових знань з елементами фантастики є характерною ознакою ідіостилу письменника, яка дозволяє йому експериментувати та висвітлювати проблеми сучасного світу настільки захоплююче, що читач не одразу помічає у гостро-сюжетному пригодницько-фантастичному змісті яскраву алегорію морально-етичної та екзистенційної тематики.

Література

1. Грібанова Анастасія. Інтерв'ю з Максимом Кідруком [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/11/161104_book_2016_interview_kidruk_ag.
2. Голдінг В. Володар Мух (Переклад з англ. С. Павличко). К.: Основи, 2000. 254 с.
3. Кідрук М. Бот. Атакамська криза: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 540 с.
4. Кідрук М. Бот: Гуаякільський парадокс: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 507 с.
5. Кідрук Макс. Де немає Бога. Харків: «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 480 с.
6. Кідрук Макс. Де немає Бога: повний відеозапис презентації Макс Кідрук «ДЕ НЕМАЄ БОГА». URL: https://www.youtube.com/watch?v=bO1lh-XbJWA&ab_channel=MaxKidruk

7. Кідрук М. Твердиня / М. Кідрук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 592 с.
8. Костецька Л. О. Жанр трилеру в творчості М. Кідрука [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки*. 2015. № 2. С. 133–137. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2015_2_29
9. Криптоісторія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Криптоісторія](https://uk.wikipedia.org/wiki/Криптоісторія).
10. Моклиця М. Алгоричний код літератури, або Реабілітація алгорії триває. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 292 с.
11. Огульчанська О. А. Своєрідність хронотопу в романі Макса Кідрука «Де немає Бога». *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. № 3. С. 325–331.
12. Пасько І. В. Жанрово-стильова специфіка технотрилерів Макса Кідрука. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Філологія. Літературознавство*. 2016. Т. 276, Вип. 264. С. 86–91.
13. Технотрилер [Електронний ресурс]. Матеріал Вікіпедії – вільної енциклопедії. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D1%80>.
14. Український письменник поставив свою долю на додаток для смартфона. URL: <https://my.ua/news/cluster/2019-07-03-ukrayinskiipismennik-postaviv-svoiu-doliu-na-dodatok-dlia-smartfona>
15. Шокало Марта. Книга року BBC: Сімнадцять відтінків страху, або У полоні Кідрука. URL: <https://www.bc.com/ukrainian/features-46208044>

Information about the author:

Chonka Tetiana Stepanivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Philology

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College

of Higher Education

6, Koshuta square, Berehove, Transcarpathian region, 90200, Ukraine